

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÇİN'DE BUDİST EKOLLER VE FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA SARAÇOĞLU

İZMİR – 2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÇİN'DE BUDİST EKOLLER VE FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA SARAÇOĞLU

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL İBRAHİM ŞENAVCU

İZMİR – 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çin’de Budist Ekoller ve Faaliyetleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Mustafa SARAÇOĞLU

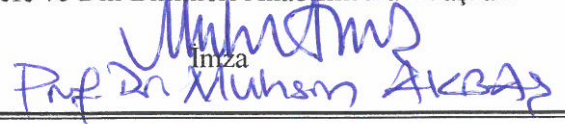
 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mustafa SARAÇOĞLU ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: 25.10.2019
Sayı :

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

İmza
Prof. Dr. Muhem Akbaş

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “Çin’de Budist Ekoller ve Faaliyetleri” başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 25.10.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/~~ÇOKLUĞU~~ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

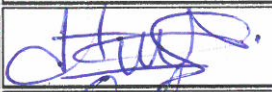

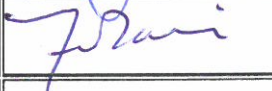
KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans’ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENAVCU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KARAŞAHİN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SALIHOĞLU	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ÇİN'DE BUDİST EKOLLER VE FAALİYETLERİ

Mustafa SARAÇOĞLU

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

İnsanları ve toplumları tanımanın en önemli yollarından birisi onların dini inanç ve uygulamalarını bilmektir. Sosyal ve ekonomik ilişkilerimizin daha da arttığı Çin'e özgü kültürün temel unsurlarından birisi Budizm'dir. Kendinden önce gelen Konfüçyanizm ve Taoizm ile sürekli bir temas halinde olmuş ve bu temasın neticesinde birbirlerinden de etkilenmişlerdir. Öyle ki Budizm, başlangıçta Çin halkı için felsefi bir akım, ahlaki ilkeler bütünü iken zamanla toplumu her açıdan etkileyen çok büyük bir din haline gelmiştir.

Çin'in Budizm ile tanıştığı süreçte milli dinlerine rakip olarak görülmediğinden çok sıkıntılar çekilmemiştir. Sonra göreve gelen imparatorların da desteğini alan Budizm zaman içinde kitleleri arkasına alan bir din haline gelmiştir. Din haline gelmesi ve büyümesiyle birlikte tepkilerde bununla aynı oranda artmış ve sıkıntılı süreçler geçirmiştir. Bu süreçlerin içinde dağılma, yayılma, baskı gibi unsurların da etkisiyle Çin'e özgü pek çok Budist mezhebi ve yorumu ortaya çıkmıştır.

Çin Budizm'inde zaman içinde farklı yorumların, mezhep ve akımların ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Çin Budizmi'ni incelerken bu durumu mutlaka göz önüne almak gerekir. Bu nedenle tezde öncelikle Çin'in kültürel ve coğrafi durumu ile mevcut dinleri hakkında bilgi verilmiş, ardından tarihi süreç içerisinde Budizm'in durumu ele alınmış, daha sonra ise Çin Budist ekollerinin inanç, ibadet ve uygulamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çin Budizmi, Budist Ekoller, Budist Faaliyetler

ABSTRACT

Master Thesis

BUDDHIST SECTS IN CHINA AND ITS ACTIVITIES

Mustafa SARAÇOĞLU

Izmir Katip Celebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

One of the most important ways of getting to know people and societies is to know their religious beliefs and practices. Buddhism is one of the main elements of Chinese-specific culture, where our social and economic relations are increasing. They were in constant contact with the Confucianism and Taoism that preceded him, and as a result of this contact, they were influenced by each other. So that Buddhism was a philosophical movement, a set of moral principles for the Chinese people, and in time it became a huge religion that affected society in every aspect.

Since China was not seen as a rival to the national religions in the process of meeting Buddhism, there were not many problems. Then, with the support of the emperors, Buddhism became a religion that took the masses behind. As the religion became and grows, the reactions have increased in the same rate and have gone through troublesome processes. Many Buddhist sects and interpretations unique to China have emerged with the emergence of elements such as dispersion, diffusion and oppression within these processes.

In the course of time, different interpretations, sects and movements emerged in Chinese Buddhism. Therefore, this situation must be taken into consideration when examining Chinese Buddhism. For this reason, first of all, information is given about the cultural and geographical situation of China and the current religions.

Keywords: China, Chinese Buddhism, Buddhist Sects, Buddhist Activities

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. COĞRAFYA	5
1.2. TARİH	7
1.3. NÜFUS	8
1.4. DİL	9
1.5. EKONOMİ.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN DİNLERİ VE HALK İNANIŞLARI

2.1. SİNİZM VE FENG SHUI.....	13
2.2. KONFÜÇYANİZM	16
2.2.1. Tanrı ve Kurtuluş İnancı	17
2.2.2. Kutsal Kitap Anlayışı	17
2.2.3. Ahlaki İlkeler.....	18

2.3. TAOİZM.....	19
2.3.1. Tanrı ve Kurtuluş İnancı	20
2.3.2. Kutsal Kitap Anlayışı	21
2.3.3. Ahlaki İlkeler.....	21
2.4. BUDİZM.....	22
2.4.1. Buda'nın Hayatı	23
2.4.2. Budizm'in Yayılışı	25
2.4.3. Budist Mezhepler	26
2.4.3.1. Theravada	26
2.4.3.2. Mahayana	27
2.4.3. Kutsal Metinler.....	27
2.4.4. Budizm'in İnanç Esasları	29
2.4.5. Budizm'de Ahlâk.....	31
2.4.6. Budizm'de İbadet, Mabet ve Diğer Bilgiler	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'DE BUDİST EKOLLER VE FAALİYETLERİ

3.1. ÇİN'İN BUDİZM İLE TANIŞMASI	35
3.2. BUDİST METİNLERİN ÇİNCEYE TERCÜMESİ.....	37
3.3. BUDİST EKOLLER (OKULLAR).....	38
3.3.1. T'ien Tai Ekolü	39
3.3.1.1. İnanç ve Uygulamaları	41
3.3.2. Huayen Ekolü	42
3.3.2.1. Huayen Kutsal Metinleri	45
3.3.2.2. İnanç ve Uygulamaları	46
3.3.3. Jing-Tu Ekolü	46
3.3.3.1. İnanç ve Uygulamaları	50
3.3.4. Ch'an Ekolü.....	51
3.3.4.1. İnanç ve Uygulamalar.....	53
3.4. BUDİST EKOLLERİN UYGULAMALARI	56
3.4.1. Mala (Tesbih)	56

3.4.2. Dua Çanı ve Ritüeli	57
3.4.3. İlahi Uygulaması	58
3.4.4. Budist Sunaklar (Buddha Altar)	59
3.4.5. Saç Tıraşı	59
3.4.6. Cenaze Ritüeli	59
3.4.7. Kutsal Günler.....	63
3.4.7.1. Vesak Günü	63
3.4.7.2. Budist Yeni Yılı.....	64
3.4.7.3. Fener Bayramı (Yuanxiao Jie).....	65
3.4.8. Din Adamları	65
SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	68

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
M.Ö.	: Milâttan önce
M.S.	: Milâttan sonra
No:	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa numarası
t.y.	: Yayın tarihi yok
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dünya Siyasi Haritası	s.5
Şekil 2: Çin Siyasi Haritası	s.6
Şekil 3: Çin Nüfus Yoğunluğu Haritası	s.9
Şekil 4: Pinyin Alfabesinin Latin Alfabesine Çevrilmiş Resmi	s.11
Şekil 5: Beş Elementin Oluşum Döngüsü	s.14
Şekil 6: Çin'in Üç Yıldız Tanrısı Tasviri	s.15
Şekil 7: Konfüçyus'un Resmi	s.19
Şekil 8: Çin'de Taoist Wong Tai Sin Tapınağı	s.20
Şekil 9: Taoizm'in Kurucusu Lao Tzu'ya Ait Resim	s.22
Şekil 10: Budist Nüfus Dağılımı	s.23
Şekil 11: Buda'nın Aydınlandığı İncir Ağacı	s.25
Şekil 12: Budist Okulların Çıkış Yerleri	s.38
Şekil 13: Vairocana Temsili Resmi	s.46
Şekil 14: Batı Cennetindeki Amitabha'nın Resmi	s.50
Şekil 15: Gelin Yatağı Süslemesi	s.51
Şekil 16: Dazı Huike Buda'ya Kolunu Kesip Verirken	s.53
Şekil 17: Çin'de Budist Düğün	s.55
Şekil 18: Budist Mala'ya ait Resim	s.56
Şekil 19: Budist Dua Çanı	s.57
Şekil 20: Budist İbadet Ritüeli	s.58
Şekil 21: Budist Sunağı Görseli	s.59
Şekil 22: Cenaze Kıyafeti	s.60
Şekil 23: Göklere Gömülen Cenaze Resmi	s.63
Şekil 24: Cenazeyi Akbabalar Yerken	s.63
Şekil 25: Buda Gününden Bir Fotoğraf	s.64

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Çin'deki Budist ekollerin inanç, ibadet ve uygulamalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra Çin'in kültürel, ekonomik sosyal yapısını araştırıp Çin'de yaşanan dinleri yakından tanımayı ve Budizm'in yayılma sürecini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan araştırma, giriş kısmı ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öncelikle Çin'in coğrafi, ekonomik, tarihi durumu ile nüfus ve dil hakkında genel bilgiler verilecektir. Daha sonra ise Çin'deki eski halk inanışları olan Sinizm ve Feng Shui'den bahsedilecek, sonrasında yüzyıllardır sadece Çin'i değil tüm dünyayı etkilemiş olan ahlaki disiplinleri ile meşhur Konfüçyanizm, Taoizm ve Budizm incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise tezimizin ana bölümünü oluşturan Çin'deki Budist ekoller ve onların faaliyetleri detaylıca işlenecektir. Bu kapsamda ibadet uygulamalarından evliliğe, cenaze işlemlerinden din adamlarına çeşitli konulara değinilecektir.

Tezimizin her aşamasında bilgi ve birikimini paylaşan yardım ve desteğini esirgemeyen, en sıkıntılı zamanlarda bir çıkış yolu göstererek samimiyetle yardımcı olan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Şenavcu'ya içten teşekkürü bir borç bilirim. Tez döneminde desteklerini esirgemeyen Arş. Gör. Hülya Hacıismailoğlu'na ve eğitim hayatım boyunca desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme; her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır sözünün bendeki karşılığı olan biricik eşim Senem'e, varlığı ile huzur bulduğum kızım Eylül'e canı gönülden teşekkür ederim.

.../.../2019

Mustafa SARAÇOĞLU

GİRİŞ

a. Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, Çin Budizmi'nin ekolleri ve faaliyetlerini incelemektir. Ayrıca Çin'de Budizm'in mevcut konumunu tespit etmektir. Çünkü dünya insanlık tarihinin en eski toplumlarından biri olan Çin'de Budizm'in, Çin kültürü ve tarihinin içinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Bu tez, Çin Budizmi'nin diğer Budist yorumlardan farkını tespit etmeyi, Çin'deki Budizm'in dün, bugün ve tarihî gelişimi hakkında bilgi vermeyi, Budizm'in Çin yaşamındaki yerini, inanç, ibadet ve uygulamalarını ortaya koymayı hedefleyen bir çalışmadır.

Bu tezde Budizm'in Çin'deki ekolleri ve bu ekollerin özellikleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu tezle birtakım sorulara cevap aranacaktır. Çin'in Budizm'den önceki inanışları nelerdir? Çin Budizmi'nin genişleme süreci nasıldır? Çin'de Budist ekoller nelerdir? Ekollerin ibadet uygulamaları nasıldır? Çin Budizmi'nin kendi içinde çeşitli yorumları, farklı uygulamaları var mıdır? Din adamlarının özellikleri nelerdir? Cenaze ritüelleri nasıldır? Evlilik uygulamaları nasıl yapılmaktadır? Kutsal günleri nelerdir, bu günlerde neler yapılmaktadır?

b. Tezin Önemi

Küreselleşen dünyada insanlar, diğer toplumların hayatına etki eden dinî unsurları merak etmekte ve onların yaşamlarını yakından tanımak istemektedirler. Özellikle Uzakdoğu'daki yaşam ve yaşanan dinler oldukça ilgi çekmektedir.

Dünyanın nüfus açısından en büyük ülkesi olan Çin ile sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ilişkileri güçlendirebilmek için Çin kültürünü yakından tanımak, dinî inanç ve ritüellerini anlayıp bilmek gerekmektedir. Ekonomisi, nüfusu ve kültüründen dolayı ülkemizde son dönemlerde Çin'e karşı oldukça artan bir ilgi gözlenmektedir.

Budizm ise dünyanın dördüncü, Asya'nın en büyük ikinci dini olarak dikkat çekmektedir.

Bu nedenle Çin kültürünün önemli öğelerinden dinî inanç ve uygulamaların araştırılıp ortaya konulması, hem Çin halkının daha iyi tanınmasına, hem de onlarla olan mevcut ilişkilerimizin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca din-kültür ilişkilerinin durumu ve dinin toplumsal gelişmeye paralel olarak değişimi gibi sosyolojik ve tarihsel konular da Çin örneğinden hareketle anlaşılmış olacaktır.

c. Tezin Kapsam ve Sınırları

Bu çalışmada, önce Çin hakkında genel bir bilgi verilecek, ardından Çin'deki dinler kısaca ele alınacaktır. Sonrasında ise, Çin Budizm'i ve ekollerinin, inanç, ibadet ve uygulamaları incelenecektir.

Çin'de bulunan ve her biri ayrıntılı olarak incelenmesi gereken onlarca Budist mezhebini tüm ayrıntılarıyla anlatmak tezimizin kapsamını açacağından, tarihsel süreçteki pek çok mezhepten sadece büyük ve meşhur mezhepler hakkında bilgi sunulacaktır.

Çin Budizmi'nde ekoller, dört farklı mezhep ışığında incelenecektir. Bunlardan ilki, Zhiyi'nin bütünlük fikrini önemli kılan, parçaların ve bütünün özdeş olduğunu savunan, bu düşünceye göre evrendeki her şey ve bütün budalar aslında bir kum tanesinin içinde olduğu düşüncesini savunan T'ien Tai ekolüdür. İkincisi Avatamsaka Sutra'yı ana kaynak olarak gösteren Huayen ekolüdür. Üçüncüsü Amitabha, (Sonsuz ışık) ve Amitayus (Sonsuz yaşam) felsefesini öne çıkaran Jing-tu ekolüdür. Dördüncü ve sonuncu ekol ise meditasyona büyük önem veren ve esas kurtuluşun gerçek ve doğru bir meditasyon ile sağlanacağını düşünen, Çin Budizmi'nin en büyük mezhebi olan Chan Ekolüdür.

Çalışmamızda bu ekollerin temel öğretileri işlenirken, zaman zaman karşılaştırmalara yer verilecek ve bu sayede farklılaşmaları etkileyen sosyal ve dinî sebepler ortaya konulmaya gayret gösterilecektir.

d. Tezin Kaynakları ve Değerlendirmesi

Konuyu araştırmak için çeşitli kütüphanelerde ve internette literatür taraması

yapılmış, yurt içi ve yurt dışındaki konuyla ilgili kitap, dergi, internet belgeleri, broşür gibi ulaşılan kaynaklar toplanıp değerlendirilmiştir. Benzer tez çalışmaları incenmiş olup, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla Çin Budizm'i ve ekolleri ile ilgili bilgi toplamaya Çin Halk Cumhuriyeti'ne gidilmiştir. Hong Kong ve Guangzhou şehirlerindeki onlarca tapınak ziyaret edilerek Çin Budizmi'ni yerinde inceleme fırsatı bulunmuştur. Ayrıca araştırmanın konu edindiği din ve ekollere mensup kişilerle röportaj yapıp bilgi, belge ve tecrübelerine başvurulmuştur.

Marksist ve ateist olan Mao Zedong'un öncülüğünde gerçekleşen Çin Kültür devriminden sonra Çin'de pek çok tapınak kapatılmıştır. Günümüzde Çin'de resmi bir din kabul edilmemektedir. Mao, 1976 yılında ölene kadar dini yaşam hakkında ciddi baskılar uygulanmıştır. Mao'nun ölümünden sonra baskılar azalmış olsa da baskının sonucu olarak günümüz araştırmaları, Çin'de 700 Milyon insanın herhangi bir dine mensup olmadığını göstermektedir. (Araştırma esnasında özellikle röportaj yapmakta zorlanılmıştır. "Konu din ile ilgili olunca neden soruyorsun? Sebebi nedir? Nerede yayımlayacaksın?" gibi sorulara cevap vermeye çalışılmıştır. Halkın verdiği tepkilerden de anlaşıldığı üzere, üzerlerindeki baskı hala devam etmektedir.)

e. Yabancı Kelime ve Kavramlar

Acharya: Eğitimli, mürekkep yalamış kimse. Saygı terimi

Asamskrta: (Wu Wei) Geçici olana dair olmayan

Asura: Titana veya düşmüş bir meleğe benzeyen bir varlık

Avidya: Birincil cehalet, kendi doğamızın cehaleti

Bodhi: Işıklanma, tam Aydınlanma

Bodhikaya: Aydınlanmanın meyvası olarak görülen Mutlağın Bedeni

Bodhimandala: Aydınlanmaya ulaşılabilir yer veya küre

Bodhisattva: 1-Geleceğin Budası 2- Nirvana'ya hemen girmeyi diğer varlıklara yardım amacıyla terkeden kimse 3- Yolun samimi takipçisi

Buda: 1- Aydınlanmaya ulaşmış bir varlık 2- Buddhakaya ve Mutlağın eş anlamlısı

Buddhakaya: Mutlak, Budalık olarak görülen durum

Dharma: 1- Buda'nın öğretisi 2- Evrensel Kanun 3- Yöntem veya yol 4- Herhangi bir şey- fikir, nesne, kavram

Dharma- Dhatu: Mutlak, Dharma âlemi

Dharmakaya: Budaların ve aydınlanmış kimselerin birliğini ve bölünemezliğini gösteren Nihai Gerçeklik veya Mutlak, Dharma bedeni

Dhyana: Hatalı düşüncelerin giremeyeceği derin saflık, temizlik, soyutlama, Çinceye Chan, Japoncaya Zen olarak geçmiştir.

Gatha: Kutsal bir tür dörtlük

Hinayana: Budizm'in iki ana kolundan biri, Güneydoğu Asya'da yaygındır.

Karma: Her hareketin bir öncekine bağlandığı nedensellik döngüsü, uygun nedenlerden oluşan sonuçlar zinciri.

Ksanti: Kaçınma, tahammül, sabır.

Mahayana: Budizmin iki ana kolundan biri, Çin, Tibet, Japonya gibi Kuzey Asya ülkelerinde yaygındır.

Nirvana: Aydınlandıkları zaman, yanıltıcı egolarının bilinciyle sınırlı olmayan bir duruma giren insanların son hali.

Samadhi: Zihnin onu çevreleyenlerden tam olarak geri çekilmesi, mükemmel uygulanmış bir meditasyonun meyvesi; zihnimiz veya gerçek doğamız üzerine saf bir tefekkür.

Sambodhi: Mükemmel Aydınlanma

Samsara: Görecelilik, geçicilik ve yanılsama alemi; Nirvana'nın sonsuzluk ve sükutuyla kıyaslanır.

Samskrta: Geçici olana dair

Sutra: Buda'nın kendi gerçek öğretisinin bulunduğu cilt

Tripitaka: Budist Yazıtların tüm koleksiyonu

Upasaka: Belirli kimi kurallara göre yaşayan sıradan bir insan.

Vajra: Kelime anlamı elmas veya adamantin, nihai, yok edilemez ve gerçek anlamlarında kullanılır.

Vajrayana: Tibet ve Moğolistan'da yaygın olan bir Mahayana Budizm Okulu, batıda Lamaizm olarak geçer ve öğretileri ve uygulamaları genelde yanlış anlaşılır.

Vinaya: Budist keşişler tarafından uygulanan disiplin.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. COĞRAFYA

Çin'in kuzey batısında Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan Cumhuriyetleri, kuzeyinde Moğolistan kuzey doğusunda Kuzey Kore Halk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu, güneyde Laos, Myanmar ve Vietnam, güneybatıda Hindistan, Butan ve Nepal, batıda Pakistan ve Afganistan bulunmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin doğusunda Büyük Okyanus'un kıyı denizlerinden biri olan Sarı Nehir vardır ve Çin Denizi ile sınırlıdır.¹

Şekil 1: Dünya Siyasi Haritası

Kaynak: http://cografyaharita.com/haritalarim/3g_dunya_siyasi_haritasi3.png (27/11/2019)

¹ Ahmet Ertek, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, Cilt 8. s. 318.

Coğrafya olarak Çin neredeyse bir kıta büyüklüğüne sahiptir. Kuzeyden güneye kadar olan uzunluğu 5500 km'dir. Enlem olarak (53°30'K) Heilong nehrinden, (4°K) Zengmu resifine kadar uzanmaktadır. Batıdan doğuya kadar uzunluğu ise 5200 km'dir. Pamir dağından (73°40'D) Heilong ve Wusuli nehirlerinin birleşme noktasına kadar uzanır.²

Çin'de resmi olarak 56 ayrı etnik grubun yaşadığı bilinmektedir. Çin toplamda 34 ayrı idari birime ayrılmıştır. 23'ü eyalet 5'i özerk bölge 4 belediye ve 2 idari bölgeden oluşmaktadır. Ülkenin en kalabalık şehirleri Şangay ve Pekin'dir. Pekin aynı zamanda ülkenin başkentidir.³

Şekil 2: Çin Siyasi Haritası

Kaynak: <http://ontheworldmap.com/china/china-political-map.html> (31/01/2019)

² Hasan Bilgin, *Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008. s. XIII.

³ Taşkın Deniz, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, (2014). s. 190.

Coğrafi olarak Çin'deki toprakların sadece %13'ü tarıma elverişlidir. Çin topraklarının %69'unu dağlar kaplamaktadır. Dünyanın en yüksek noktası olan Everest tepesi de ülke sınırları içindedir. Aynı zamanda Sincan Bölgesi deniz seviyesinin 154 metre altında bulunmaktadır.⁴

1.2. TARİH

Çin'in görkemli tarihinde 5000 yılın geride kaldığı düşünülmektedir. Çin tarihine ait en eski bulgular M.Ö. 3000'li yıllara dayanmaktadır. 43 dünya mirasına sahip ki bunlardan 13 tanesi dünya doğa mirası listesinde bulunmaktadır. 760.000 civarında tescilli taşınmaz tarihi eserin olduğu kabul edilir.⁵

Çin, kendine özgü kültürü ve sistemi ile Asya Kıtası ve Uzakdoğu'da köklü derin geçmişini olan en eski uygarlıklardan biridir. M.Ö. III. yüzyılda Sarı Nehir ile Yangtze Nehirleri arasında bazı küçük beylik ve sülalenin bir araya gelmesi ile "Zhongguo" adı ile tarih sayfalarında yer almaya başlamıştır. Bu küçük devlet bazen savaşla bazen hile yoluyla bazen de kız alma-verme işleri ile topraklarını gittikçe büyütmüş ve bugünkü hali olan 9.571.300 km² topraklara erişmiştir.⁶

M.Ö.250 yıllarında Çin'de irili ufaklı 1000'e yakın beylik bulunmaktadır. Bu beylikler sürekli birbirleriyle savaştıklarından dolayı bu dönemin adı "Savaşan Beylikler" olarak da bilinir. Bu beylikler bazen birbiriyle ittifak kursalar da genellikle birbirlerini anlamamışlardır. Ortak olan tek gayeleri vardır o da Hunlara karşı savaşmaktır. Bu karmaşık durumu M.Ö. 221 yılında Qin hanedanlığının başında bulunan Qin Shi Huang bitirir. Bu karmaşık ve dağınık yapıya bir düzen getiren Qin, merkezi otoriteye karşı büyük bir devrim gerçekleştirmiştir. Qin Hanedanlığının ömrü uzun sürmese de 15 yıl gibi kısa sürede birçok devrim tamamlanmış ve onlardan sonra gelen Han hanedanlığı Çin hâkimiyetini ele almıştır. Çin Seddi ise bu dönemde yapılmıştır.⁷

Çin, uzun yıllar batıya kapalı kalır. Çin'in batıya açılması 19. yüzyıl ortalarında

⁴ Adam Staley, "China: Geography and Demographics", 07.03.2019, <http://www.laits.utexas.edu/orkelm/kelmpub/geographychic.pdf>.

⁵ Fuxi Gan, *History of Modern Optics and Optoelectronics Development in China*, New Jersey: World Century Publishing, 2014. s. 1-5.

⁶ Varis Çakan, "Geçmişten Günümüze Çin", *Gazi Üniversitesi Asya Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2017). s. 111-112.

⁷ Giray Fidan, "Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu – Ming Çin'i İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Sayı 30, (2011). s. 277-278.

başladı. Bu yıllarda Portekiz, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ile ticari, siyasi münasebetler başlamıştır. Bunlardan İngilizler, Hint pamuklukları ve afyonunu, çay ve ipekle değiştirmektedirler. Çin üst makamları bu ticareti engellemeye çalıştılar. Bununla ilgili olarak afyon ithalini yasaklayan kararlar aldılar. Bunun üzerine İngilizlerle anlaşmazlıklar çıkar ve savaşlar başlar. Ancak bu savaşlar İngilizlerin galibiyeti ile sona erer (1842). Yapılan anlaşma sonunda İngilizler daha geniş haklara sahip oldular. Bunun neticesi olarak beş Çin limanı İngilizlere açılır ve Hong Kong Adası da İngilizlere bırakılır. Bu savaşlara “Afyon Savaşı” adı verilir. Daha sonra yapılan anlaşmalarla Amerika ve Fransa’ya aynı haklar tanınır.⁸

M.Ö. 212 yılında Qin ailesi ile başlayan hanedanlık sistemi 1912 yılında Mançu ailesi tahtı bırakıp cumhuriyeti resmi rejim ilan edene kadar devam eder.⁹ Yeni sisteme alışmaya çalışan Çin’de otoritesel ve sistemsel olarak boşluklar ortaya çıkar. Rusya’da yaşanan Lenin devriminden de güç alınarak bu süreçte Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurulur. İkinci Dünya Savaşı ve iç çekişmelerden sonra Rusya’nın da yardımıyla Komünist Parti merkezi hükümeti ele geçirir. Devrilen hükümetin lideri Çan Kay-Şek ve partililer Formozo adasına bugünkü adıyla Tayvan’a kaçarlar. Bu kaçıştan sonra 1 Ekim 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti Kuruldu. Halk arasında bilenen ismi ile Mao devrimi başlamış olur.¹⁰

1.3. NÜFUS

Çin 1,4 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir. Bu sayı dünya nüfusunun %20’sine denk gelmektedir. Çin’de ellinin üzerinde etnik grup bulunmaktadır. Nüfusun %93’ü Han olarak isimlendirilen Hakka ve Kantonez grupları oluşturmaktadır. Geriye kalan %7’si Moğollar, Tibetliler, Yiler, Koreliler, Mançurlar, Uygurlar, Puylar ve Cuanglar’dan oluşur. Köken olarak ayrılmaya en yakın topluluklar Uygurlar ve Tibetlilerdir.¹¹ Ülke nüfusunun %52’si şehirlerde yaşarken %48’i kırsalda yaşamaktadır.¹²

⁸ Murat Eliçalışkan, “Çin Halk Cumhuriyeti”, 01.02.2019, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cin-halk-cumhuriyeti.htm>.

⁹ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 1995. s. 335.

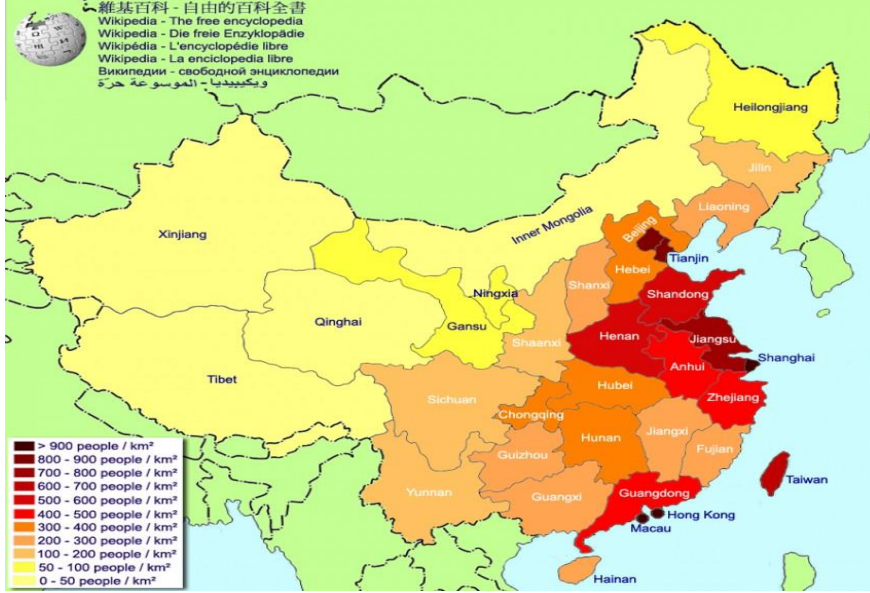
¹⁰ Bilgin, *Stratejik Açından Çin’in Dünü ve Bugünü*. s. 18.

¹¹ Deniz, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”. s. 191.

¹² İbrahim Güner, Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011. s. 236.

Nüfus artış hızını düşürmek için 1980’li yıllarda tek çocuk yasası sayesinde artış hızı %0,8 civarında seyretmektedir. Bu oran bile yıllık 10 milyon artışa denk gelmektedir. Tek çocuk yasası yüzünden 1990’lı yıllarda 65 yaş üstü nüfusun oranı % 9 iken 2030’lu yıllarda bu oranın %22 civarında olması bekleniyor.¹³

Şekil 3: Çin Nüfus Yoğunluğu Haritası

Kaynak: http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Cin_Nufusu/ (01/02/2019)

Ülkede nüfus yoğunluğu bakımından metrekareye 135 kişi düşmektedir. 2000 yılında yapılan en son nüfus sayımına göre Henan Eyaleti (91.2 Milyon) nüfusu ile birinci sırada yer almaktadır. Çin’in göçmen deposu olarak da bilinen bu eyalet, yapılan istatistiğe göre 2020 yılında nüfusun 107 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Çin’de tahminlere göre 2070 yılında nüfusun %70’inin kentlerde yaşayacağı düşünülmektedir. Tek çocuk yasası ile nüfustaki kız erkek oranları da dengesiz bir hal almaktadır. Yıllık ölüm oranı %0,69 civarındadır.¹⁴

1.4. DİL

Çin’de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Han halkının kullandığı dil Çince dir. Han-Tibet dil grubuna aittir. Çince, nüfusla doğru orantılı olarak dünyada da en çok kullanılan bir dildir. Günümüz Çin alfabesindeki harfler üç bin yıldan daha uzun zaman önce kemiklere, kaplumbağa kabuklarına, hatta bronzların üzerine yazılan harf ve çizimlerden

¹³ Deniz, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”. s. 191.

¹⁴ Carla Hayden, “Country Profile: China”, 01.02.2019, <https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/China.pdf>.

türemiştir. Bu çizimler zamanla daha muntazam işaretlere, resimlere ve sembollere dönüşmüştür. Karmaşık olan işaretler ise daha sade şekilde biçim almış ve günümüz Çin alfabesi ortaya çıkmıştır. Bundan 30 yıl önce yayınlanan 8 ciltlik Hanyu Da Cidian isimli Çince sözlükte 57 bin civarında harf bulunur. Çinli olmayan ama Çince öğrenmeye çalışan pek çok insan Çincenin sınırsız harf içerdiğini düşünmektedir. Günümüzde kullanılan kitap, dergi, gazetelerde ise 3 bin civarında harf kullanılır.¹⁵

Günümüzde Pekin Lehçesi kullanılmaktadır. Yazı türü olarak ise olgun ve güçlü kabul edilen Jiaguwen Çincenin temelini oluşturmaktadır. Çince Jinwen, Xiaozhuan, Lishu ve Kaishu gibi yazı karakter ve lehçeleri evrimlerden geçerek bugünkü halini almıştır.¹⁶ Çince yedi ayrı lehçeye ayrılmıştır. Bu kadar farklı lehçeleri ayrılmasının sebebi savaşlar, kıtlık ve büyük göçlerdir. Bu lehçeler ikiye ayrılmıştır; kuzey lehçesi ve güney lehçesidir.¹⁷ Bu lehçeler ise Wu, Xiang, Hakka, Yue, Min, Gan ve Mandarin'dir. Çin'de yayınlanan televizyon kanallarında genellikle Çince alt yazı bulunmaktadır. Bunun sebebi ise kuzey lehçeleri ile güney lehçeleri arasındaki farklılık. Günlük konuşma dilinde olmayan birlik yazı dili sayesinde sağlanmaktadır. Çin dilinde pek çok harf bulunmasının sebebi her kelimenin sembollerle ifade edilmesidir. Örnek olarak “Ren(人)” İnsan anlamına gelmektedir. Şekilden anlaşılacağı üzere iki ayağı üzerinde duran bir canlı sembolize edilmiştir.¹⁸

Geleneksel (klasik) Çince, günümüzde yaygın olarak kullanılmayıp tarihsel araştırma yaparken ihtiyaç duydukları dil olarak bilinmektedir. Geçmişten günümüze kadar insanların rahatça anlaşabilmesi için Çin dili ile alakalı pek çok çalışma yapılmış ve dilde sadeleştirmeye gidilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 1979 yılında Çin'de “Hanyü Pinyin (汉语拼音)” olarak da bilinen telaffuz sistemi kullanılmaya başlamıştır. Bu süreçte pek çok kişi Çince kaynaklı bu karmaşayı ortadan kaldırmak için Latin alfabesine geçilmesi konusunda görüş bildirmişse de hem 3600 yıllık geçmişlerinden, hem de Çincedeki ses tonlamalarından dolayı bu görüş kabul görmemiştir.¹⁹

¹⁵ Bilgin, *Stratejik Açından Çin'in Dünü ve Bugünü*.s.XIV.

¹⁶ <http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140507.htm> (05/02/2019)

¹⁷ Giray Fidan, *Çin Dili ve Çince Dilbilgisi*, Ankara: Efil Yayınevi, 2011. s. 19-20.

¹⁸ Coşkun Faik Kavala, *Çin Kitabı*, İstanbul: Resse, 2018. s. 117.

¹⁹ Salih Işık, “Çin Yazısı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dil Politikası”, *International Journal of Humanities and Education*, Cilt 4, Sayı 8, (2018). s. 274.

Şekil 4: Pinyin Alfabesinin Latin Alfabesine Çevrilmiş Hali

女 nǚ	立 lì	西 xī	信 xìn	怒 nù	贝 bèi
子 zǐ	小 xiǎo	上 shàng	工 gōng	怕 pà	贱 jiàn
好 hǎo	少 shǎo	下 xià	左 zuǒ	身 shēn	贵 guì
安 ān	尖 jiān	中 zhōng	右 yòu	自 zì	买 mǎi
字 zì	田 tián	奴 nú	舌 shé	齿 chǐ	卖 mài
豕 shǐ	力 lì	友 yǒu	话 huà	止 zhǐ	水 shuǐ
家 jiā	男 nán	手 shǒu	耳 ěr	足 zú	永 yǒng
嫁 jià	日 rì	戈 gē	取 qǔ	疋 pǐ	冰 bīng
妻 qī	月 yuè	我 wǒ	娶 qǔ	步 bù	泉 quán
木 mù	明 míng	你 nǐ	兄 xiōng	正 zhèng	雨 yǔ
李 lǐ	白 bái	也 yě	八 bā	是 shì	漏 lòu
栖 qī	旦 dàn	他 tā	兑 duì	走 zǒu	云 yún
人 rén	晶 jīng	目 mù	说 shuō	土 tǔ	雪 xuě
大 dà	甲 jiǎ	见 jiàn	十 shí	坐 zuò	电 diàn
天 tiān	早 zǎo	看 kàn	古 gǔ	出 chū	雷 léi
夫 fū	休 xiū	口 kǒu	计 jì	生 shēng	伞 sǎn
太 tài	东 dōng	言 yán	心 xīn	姓 xìng	川 chuān

Kaynak: <https://www.turkcenindirilisi.com/dilbilim/cin-alfabesi-cince-harfler-ve-okunuslari-cince-gunluk-konusmalar-h75020.html> (08/02/2019)

Çince de pek çok farklı ses tonu bulunmaktadır. Günümüz Çincesi ise 4 farklı ses tonlaması ve bununla birlikte zayıf ve kısa bir tonlama bulunmaktadır.²⁰ Çincenin zor öğrenilme sebebi ise burada belirtilen ses tonlamalarıdır. Ses tonlamalarında yapılacak bir yanlış sözün tamamen yanlış anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Her tonlama farklı bir karakterdir. Dil bilgisi açısından basit tek heceli olmasına karşın Çince öğrenmek isteyenlerin tonlamalardaki farklılıklardan dolayı iyi bir kulağa sahip olması gerekmektedir.²¹

1.5. EKONOMİ

Soğuk savaş sırasında kendini yalnız bırakan Çin, Mao Zedong'un ölümünden sonra 1978 yılında başa geçen Deng Xiaoping öncülüğünde dışarıya açılım politikası benimsemiştir. Bu politika sayesinde ekonomide büyüme başlamıştır. 1999 yılında alınan karar ile özel ekonomi bölgeleri (Shenzen, Zhuhai, Shantou, Xiamen ve Hainan) oluşturulmuştur. Bu sayede ülkeye gelen yabancı yatırımcı sayısı ciddi oranda artmıştır. Yaptığı bu atılımlar dikkat çekmiş ve 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne kabul edilmiştir. Çin 2017 yılında yayımlanan IMF raporuna göre 19 Trilyon doları bulan

²⁰ Hua Lin, *Grammar of Mandarin Chinese*, Münih: Lincom Europa, 2001. s. 44-45.

²¹ Işık, "Çin Yazısı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dil Politikası". s. 274.

ekonomisi ile dünya ekonomisi anlamında birinci sıraya çıkmıştır.²²

Mao devriminden sonra pek çok planlama ve yatırım yapılmıştır. Çin'in batısında çıkarılan yeraltı kaynaklarının, Çin'in doğusunda işlenmesi ve oradan da Limanlar aracılığı ile ihraç edilmesi üzerine bir sistem kurulmuştur. Bu sistem önceleri başarılı olarak kabul görse de günümüzde birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Örneğin, Batı Çin ile Doğu Çin arasındaki gelir farkı büyümüş gelir dağılımı açısından problemler ortaya çıkmıştır.²³

Çin'de tarım çok önemli bir yer tutmaktadır. En önemli tarım ürünü ise pirinç ve buğdaydır. Çay ve şeker kamışı üretimi tarımsal ekonomide önemli yer tutmaktadır. Karasal hayvancılık çok gelişmiş düzeyde değildir. Domuz en çok yetiştirilen hayvan türlerindedir. Çin ekonomisinde kıyı balıkçılığı önemli bir hacme ve güce sahiptir.²⁴

²² Sait Yılmaz, "Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (2008), s. 77-98.

²³ Deniz, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri". s. 196.

²⁴ DİA, Ertek. s. 318.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİN DİNLERİ VE HALK İNANIŞLARI

Çin'in eski dinleri hakkında bilgi toplamak oldukça zordur. Bu konudaki bilgi ve belgelerin büyük çoğunluğu Kong-Tse sayesinde günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Çin halkının eski zamanlarda Animizm, Gök Tanrı, Gök Ruhü gibi inanışları vardır, ayrıca Sinizm ve Feng Shui çok eski halk inanışları arasında yer almaktadır. Çin'de günümüzde Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet de bulunmaktadır. Bunların dışında resmi olarak üç din daha bulunmaktadır. Çinliler buna "Üç Din" anlamına karşılık gelen "San Kiao" adını vermişlerdir. Bunlardan birincisi Jou-Kiao'dur. Bu Edebiyatçıların ve âlimlerin dini olarak bilinen Konfüçyanizm'dir. İkincisi Tao-Kiao olarak anılan kuruculuğunu Lao-Tse'nun yaptığı Taoizm'dir. Üçüncüsü ise Fo-Kiao olarak bilinen ama Çinlilerin kısaca "Fo" olarak nitelendirdiği Budizm'dir.²⁵

2.1. SİNİZM VE FENG SHUI

Çin'in çok eski ve milli kültürü olan Sinizm ile ilgili çok net kaynaklar bulunmamaktadır. Bu inanç ile ilgili belgelerin hemen hemen hepsi Kong-Tse aracılığı ile gelmektedir. Kaynakların çoğunluğu Kong-Tse'nun kendisine dayandığı ve kendisinden sonra gelenlere devretmediği için güvenilirliğinin az olduğu gözlenmektedir. Bu eski inançta üç büyük tanrıya inanış vardır. Birincisi, Thein (Gök Tanrı) İkincisi, Chang-Ti (Büyük Sultan) Üçüncüsü, Chan (Ruhlar)dır.²⁶

Bu inanca Çin Animizmi de denilebilir. Eski ilkel inançlardan animizm'in farklı bir şeklidir. Bu inançta geçmişte yaşamış ata ruhlarının günlük hayata etki ettiğini ve

²⁵ Ahmet Usta, "Mehmet Şemseddin Günaltay'ın Tarih-i Eryan'ına Göre 'Çin Dinleri'", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 11, (1999).s.133.

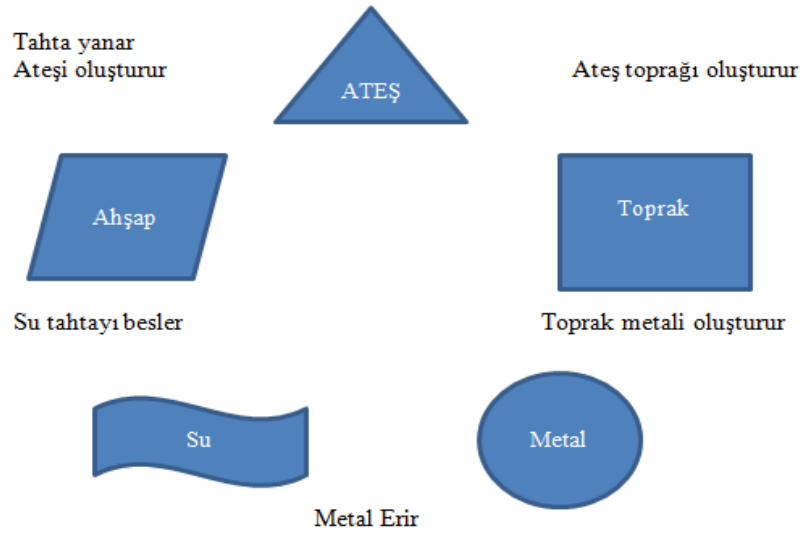
²⁶ Usta, "Çin Dinleri". s .129-164.

onlara tapınmanın gerekliliğinden söz edilirdi. Yaşantıları içinde başarılı işler yapan kişiler kazandıkları ödülleri atalarına ithaf ederlerdi. Bütün hayatın düzeni bu ata ruhlarının sayesinde olduğu düşünülürdü. Dağların, ormanların, suların ve toprağında ruhunun olduğuna inanılırdı.²⁷

Feng kelime olarak rüzgâr anlamına gelmektedir. Shui ise su anlamına karşılık gelir. Bu iki elementin yüzyıllar boyunca olan etkileşimi mevcut olan topografyayı oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu kozmik enerji ise Feng Shui'nin alanına girmektedir.²⁸

Bu inanca göre doğada 5 element vardır ve her şey bu elementten oluşmuştur. Çin astrolojisindeki düşünceye göre evrendeki varlıklar bu beşinin karışımından meydana gelmektedir. Bu beş element, ateş, toprak, su, metal ve tahtadır. Doğum (oluşum) döngüsüne göre her madde yanındaki diğer iki maddeyi besleyerek yardımcı olur. Tahta yanar, ateş meydana gelir, ateşin külleri toprağı oluşturur, topraktan metal meydana gelir, metal simgesel anlamda erir ve su ortaya çıkar, su tahtayı besler ve büyümesine yardımcı olur.²⁹

Şekil 5: Beş Elementin Oluşum (Doğum) Döngüsü

Ateş; Hareketli ve heyecanlı bir elementtir. Hem koruyucu hem yok edici

²⁷ Erdiñ Ozan, "Çin Dinleri", 08.02.2019, <http://www.gazetelink.com/cin-dinleri/>.

²⁸ Bilge Şahin, *Feng Shui Paradigması Olarak Mekansal Deneyim*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.s. 31.

²⁹ Richard Webster, *Feng Shui*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003. s. 6-7.

özelliği vardır. Dikkat edilmesi gerekir. Kırmızı renkle simgelenir.

Toprak: Dengeli, güvenilir ve sabır olarak nitelendirilir. Sarı renk ile simgelenir.

Metal: Para ve başarı olarak anlamlandırılır. Beyaz veya gri renk ile simgelenir. Değerli bir nesnedir.

Su: Öğrenme yolculuk veya iletişim ile ilgilidir. Besleyici ya da yok edici olarak da bilinir. Siyah ya da mavi renk olarak simgelenir.

Tahta: Yaratıcı, sevimli, sosyal bir element olarak bilinir. Yeşil renk tahtayı simgeler.³⁰

Feng Shui'ye giren üç yıldız tanrısı vardır. Bunlara ibadet edilmez, tapılmaz. Bunların şans, uğur, refah getirdiği düşünülmektedir. Shou Xing, uzun ömürlü yıldız tanrısıdır. "Güney Kutbu'ndaki yaşlı adam" olarak adlandırılır. Her insanın ne kadar yaşayacağına karar verir. Lu Xing, sosyal statü tanrısıdır. Kariyer, şöret ve servetle ilgilenir. Zor sınavlara girerken ondan yardım istenmektedir. Fu Xing, Mutluluk refah ve iyi şansın yıldız tanrısı olarak bilinmektedir. Şans getirdiğine inanılmaktadır.³¹

Şekil 6: Çin'in Üç Yıldız Tanrısı Tasviri

Kaynak: <https://www.austinauction.com/items/-3-chinese-porcelain-figures-three-star-gods-1773020> (08/02/2019)

Bu tanrı figürleri evlerde şans getirmesi için kullanılmaktadır. Bu figürleri kullanmanın da kuralları bulunmaktadır. Göz hizasında olmaları gerekmektedir. Düşük bir masaya konulmamalıdır. Banyo veya mutfığa konulması uygun değildir.

³⁰ Webster, *Feng Shui*.s. 6-9.

³¹ Johanne I, "The Three Star Gods", 08.02.2019, <https://goodlucksymbols.com/fu-lu-shou/>.

Bu figürleri koyarken “Lu” ortada, “Fu” solda, “Shou” ise sağ tarafta konumlanmalıdır.³²

2.2. KONFÜÇYANİZM

Konfüçyüs’ün Öğretilerinin temelini oluşturan Ruist gelenek Çin kültürü ile birleşmiş ve Ruizm (Konfüçyanizm) meydana gelmiştir. Konfüçyüs tartışmasız şekilde Ruizm’in felsefi, dini ve siyasi geleneğinin en önemli unsurudur.³³ Konfüçyanizm aynı zamanda Konfüçyüsçülük olarak da bilinen Çinlilere has “milli bir din” olarak betimlenmektedir. Bazı Çinlilere göre din olarak değil kültürün temeli olarak da adlandırılmaktadır. Dinler tarihçileri ise kutsal kitap anlayışları, inanç kuralları ve ilkelerinden dolayı din olarak nitelendirmektedir.³⁴

Çin’de Konfüçyanizm çeşitli isimlerle ifade edilmektedir. “Ju Chiaie” (Bilginlerin öğretisi) veya “K’ung Chiao”(Konfüçyüs’ün öğretisi) olarak da adlandırılır ancak Çin’de genellikle “ru jia” olarak bilinir.³⁵

Konfüçyüs, Çin’in Lu eyaletinde dünyaya gelmiştir. Bu eyalet zaman ilerledikçe, Konfüçyüsçülük akımı saygınlık ve inanırlılık kazandıktan sonra kutsal olarak kabul edilmiştir. Konfüçyüs kendi kendine bir takım çalışmalar yaptıktan sonra insanlara huzur ve barış getirecek “siyasi sistem” geliştirmiştir. Eser yazarak, öğrenci yetiştirerek ömrünü geçirmiştir. Konfüçyüs yaşadığı hayatı şöyle özetlemektedir: “15 Yaşında öğrenmeye başladım. 30 yaşında nefsim sahip çıkabildim. 40 yaşında şüphe ettiğim şeylerden kurtuldum. 50 yaşında Gök’ün emrini anladım. 60 yaşında sezerek kavradım. 70 yaşında doğrulara zarar vermeden, kalbimin isteklerini yerine getirdim.”³⁶

³² Johanne I, “The Three Star Gods”, 08.02.2019, <https://goodlucksymbols.com/fu-lu-shou/>, “The Three Star Gods”.

³³ Cuma Özkan, “Ruizm(Konfüçyüsçülük)”, *Dünya Dinleri*, (ed. Şinasi Gündüz), İstanbul: MileNihal Yayınları, 2019, s. 235.

³⁴ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Mehmet Alparlan Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017. s. 65.

³⁵ Abdulkadir Kıyak, “Konfüçyanizm”, *Dinler Tarihi I-II*, (ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan), İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018. s. 109.

³⁶ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 66.

2.2.1. Tanrı ve Kurtuluş İnancı

Konfüçyanizm’de tanrı ya da tanrılar anlamında bir kavram bulunmamaktadır. Bundan dolayı Çinliler Konfüçyanizm’e “Bilginler Doktrini” ismini koymuşlardır. Doğaüstü güçlerden, ruhlardan veya olağanüstü kuvvetlerden bahsedilmemiştir.³⁷ Bu dinin kurucu olan Konfüçyüs de kendini tanrısal bir güç veya elçisel bir yardımcı olarak tanıtmamış, hissettirmemiştir.³⁸

Çin’in dini tarihinin merkezinde Gök Tanrı inancı bulunmaktadır. Bu tanrıya “T’ien” adı verilmiştir. T’ien kötülere cezalandırmakla birlikte, iyi olanları ödüllendirmektedir. Çinliler için önemli olan diğer bir terim ise “Tao”dur. Gidilen doğru yol olarak bilinir. Aynı zamanda ahlaki ilkeleri ifade etmektedir. Konfüçyüs’e göre Tao, Tien’in emri ile oluşmuştur. “İçimdeki erdemi gök üretti” düşüncesini savunur. ³⁹ Konfüçyüs “Sabah Tao’yu zikreden kimse, akşama rahat ölür” demiştir. Bu inanca göre işlenen her günahın bu dünyada karşılığı olacaktır. Bundan dolayı kişinin kendisini bu dünyada affettirmesi gerekmektedir. Konfüçyüs’e göre erdemli insanlar, toplumda buldukça o toplum daha erdemli ve ahlaklı hale gelecektir. Bu sayede toplum kurtuluşa erecektir. ⁴⁰

2.2.2. Kutsal Kitap Anlayışı

Konfüçyüs Çin’in belli bölgelerini gezmiş ama onun düşüncelerini, görüşlerini yöneticilerin dikkate alamadığını fark edince, öğrencileri ile birlikte Çin’de ondan önce yaşamış düşünürlerin yazıları gözden geçirip yeniden düzenlemiştir. O farkında olmadan Çin tarihindeki pek çok kitabın kaybolmasının önüne geçmiştir. Çinlilerde saygı ifadesi olarak klasik kitaplar anlamına gelen “Jing” adı verilmiştir. Öğrencileri ve Konfüçyüs sayesinde kutsal metin olarak kabul edilen Beş Klasik ve Dört Kitap ortaya çıkmıştır.⁴¹ Bu kitaplar Çin eğitim hayatında öncü kitaplar olmuştur. Ders kitabı olarak da okutulmuştur.⁴²

³⁷ Ahmet Güç, “Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (2014), s. 43-65.

³⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011. s. 193

³⁹ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya: Literatürk Yayınevi, 2012.

⁴⁰ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 67.

⁴¹ Kıyak, “Konfüçyanizm”. s. 112-113.

⁴² Süleyman Turan, Emine Battal, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, Ankara: Sts Yayınları, 2016. s. 85-86.

Beş klasik (Wu King) kitabı şu bölümlerden oluşur:

1. Değişiklikler Kitabı (Yi-King): Fantastik ve doğaüstü olayları anlatan bir kitaptır. Kehanet kitabı olarak da bilmektedir.

2. Tarih Kitabı (Su-King): Tarihsel olaylar anlatılır. Çin toplumu ile ilgili bilgi vermektedir.

3. Şiirler Kitabı (Şi-King): Pek çok şarkı, şiir ve ilahi barındırmaktadır.

4. Törenler Kitabı (Li-King): Kadın ve erkekler ile alakalı kuralları, ahlaki açıdan yasakları ve dini törenlerin uygulanışı ile ilgili bilgiler içermektedir.

5. İlkbahar ve Sonbahar Olayları Kitabı (Kin-Kıyu) : Bahar aylarında yapılacak törenlerden ve ahlakın nasıl korunması gerektiğini içeren kitaplardır.

Aslında altıncı olarak müzik içeren bir kitabında olduğu, onun sonradan kaybolduğundan bahsedilmektedir.⁴³

2.2.3. Ahlaki İlkeler

Konfüçyüs'e göre insanlar dış güzellikten daha çok iç güzelliğe önem vermelidir. Ailesine önem vermeli, etrafındaki insanlara samimi ve içten davranmalıdır. Konfüçyanizm'e göre toplumun ahlaki açıdan düzelmesinin 5 ana ilke bulunmaktadır. Bunlar: amir ile memur, baba ile oğul, küçük kardeş ile büyük kardeş, karı-koca, arkadaş ile dost arasındaki ilişkidir.⁴⁴

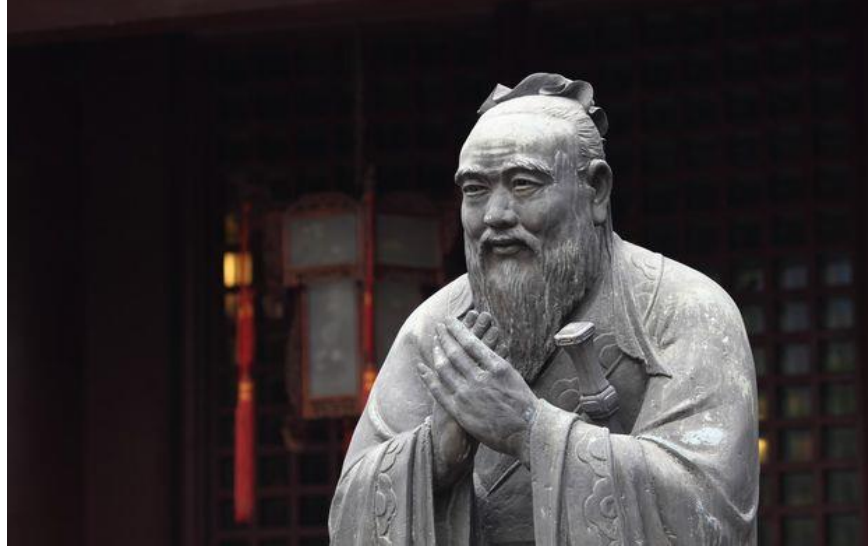
Konfüçyanizm daha çok insanların ahlak olarak gelişmesini amaçlayan bir kurallar bütünü olarak bilinmektedir. Bu kurallardan hareketle 5 temel fazileti esas almaktadır. Bunlar doğruluk, edep, iyilik, akıl, güven olarak belirtilmektedir.⁴⁵

⁴³ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 65-66.

⁴⁴ Güç, "Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük", s. 43-65.

⁴⁵ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 68-69.

Şekil 7: Konfüçyüs'ün Resmi

Kaynak: <https://www.goodnet.org/articles/6-life-lessons-to-learn-from-chinese-philosophy> (09/02/2019)

2.3. TAOİZM

Taoizm Çin'de Konfüçyanizm'den sonra gelen milli bir dindir. Taoizm halk dini olarak da bilinir ancak, bu din kendi içinde sırlar ve karmaşıklıklar içerdiğinden derinlemesine anlamak kolay değildir. Kurucusu olan Lao-Tzu Çin'li bir filozoftur. M.Ö. 604 ile 570 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Hayatı efsanevi şekilde anlatılmaktadır.⁴⁶

Tao kavramı yol, nizam anlamına gelmektedir. Şintoizm ve Konfüçyanizm'e tepki olarak çıkmıştır. Dünya'da 90-95 milyon taraftarı olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷ Taoizm'e göre bütün evren Yang (Mevcut olan) ile Yin'in (Mevcut olmayan) birleşmesinden meydana gelmiştir. Yang, erkeği ve yeri temsil ederken Yin, dişiliği ve göğü temsil etmektedir. Yang ve Yin zıtlığı temsil eder ve bir üfleme ile kâinat canlanıp var olduğuna inanılır.⁴⁸

⁴⁶ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 71.

⁴⁷ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 81-82.

⁴⁸ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 71.

Şekil 8: Çin’de Taoist Wong Tai Sin Tapınağı

2.3.1. Tanrı ve Kurtuluş İnancı

Tao kavram olarak her şeydir. Ezeli ve ebedidir. Her şeyin altında ya da üstünde o vardır. Bütün evrenin oluşması onun sayesinde. Lao Tzu’ya göre her şeyi yaratan Tao’nun hiçbir ihtiyacı yoktur. Tao bazen “Ana” olarak da isimlendirilir. Her şeyin ondan doğduğu fikri savunulur.⁴⁹

Lao-Tzu’nun ölümünden sonra ortaya çıkan siyasi durumlar Taoizm’de mezheplerin çıkmasını bu da zaman içinde tanrı anlayışının mezhepsel farklılıklara dönüştüğü görülmektedir. Taoizm’de başka bir inanca göre Lao-Tzu’nun ölümünden sonra bedenleştiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Put ve heykele karşı olan Lao’nun heykelleri dikilmeye başlamıştır. M.S.500’lü yıllarda üçlü tanrı kavramı geliştirilir. Üç saf tanrı (San Qing) ortaya çıkar. Bunlar:

- 1) Yüan-shi Tian-zün (元始天尊),
- 2) Ling-bao Tian-zün (灵宝天尊),

⁴⁹ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 81-82.

3) Lao-zi (Dao-de Tian-zün 道德天尊)

Günümüzde çok tanrılı dine dönüşen Taoizm’de tanrı inancı mezheplere ve rütbelere göre değişiklik göstermektedir.⁵⁰

Taoizm’de cennet ve cehennem inancı bulunmaktadır. İnsanların kurtuluşları kendilerine bağlıdır. Başka insanlara iyilik yapılmasına, kendilerini iyilik ve doğru yola adamalarına bağlıdır. İnsanlar aşırılığa kaçmamalıdır. Yemek yerken bile kararınca yemeli tehlikesiz ve uygun şekilde yaşamalıdır. Her an Tao ile birlikteymiş gibi hareket ederse, Tao’nun yolunu takip edeceğinden kurtuluşa erebileceği düşünülmektedir.⁵¹

2.3.2. Kutsal Kitap Anlayışı

Lao-Tzu’nun ölümünün üzerinden 2500 yıl geçmiştir. Bu süreçte pek çok mezhep ortaya çıkarak kitap yazmıştır. Bu kitaplar da kutsal kitap olarak kabul görmektedir. Göreve gelen imparatorlar bu kitapları derlemiş bir araya getirmiştir. Bu sayede Dao-Sang isimli çok büyük bir külliyat ortaya çıkmıştır. 5485 cilt ve 1746 kitaptan oluşan külliyatın hepsi kutsal kitap olarak görülmektedir.⁵² Bu külliyat iki bölümden ve 81 konudan meydana gelmektedir.⁵³

2.3.3. Ahlaki İlkeler

Taoist ahlak anlayışında şiddete ve savaşa yer yoktur. İyiliğe iyilik ile karşılık verilmesini söylerken, kötülüğe ise adaletle cevap bulması gerektiğine inanılır. Adam öldürmemek, merhametli olmak, yalan söylememek, öğretmene ve imparatora saygılı olmak, ağaç dikmek, hırsızlık ve zinadan uzak durmak gibi kesin kuralları bulunur. Lao-Tzu’ya göre dünyadaki kötülükler, kendiliğinden oluşmamaktadır. Bunların hepsi öğrenilmiştir. Kötülükten kurtulmak için insan kendi kendini dinlemeli ve anlamalıdır. Böylece sonsuz bir erginliğe kavuşur.⁵⁴

Taoizm’in ana amacı “Hiçbir şey yapmamak/sükûnet” anlamına da karşılık

⁵⁰ Bumairimu Abudukelimu, *Çin Kaynaklarına Göre Taoizm*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. s. 81.

⁵¹ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 83-84.

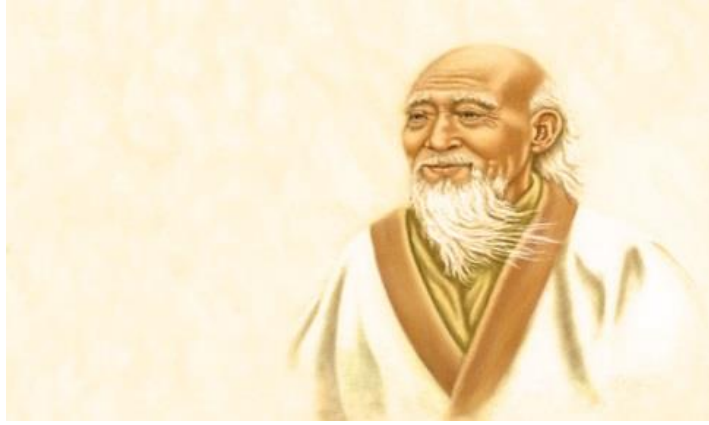
⁵² Abudukelimu, *Çin Kaynaklarına Göre Taoizm*. s. 85-86.

⁵³ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 87.

⁵⁴ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 74-75.

gelen Wou Wei (Vu Vey) prensibine dayanır. Bu prensipte bir yerde ne kadar fazla yasak varsa, o kadar da suç meydana gelmektedir. Ne kadar iyi önlemler alınsa da iyi önlemler için daha ustaca hileler ortaya çıkar. Ne kadar fazla kanun çıkarsa o kadar hırsızlık ve arsızlık artacağı görüşünü savunur. İyi olmayan bir kişiye karşı yine iyilik gösterilmesi gerektiğini, sürecin sonunda kötünün de iyilik ile kazanılacağını düşünen bir ahlaki felsefe bulunmaktadır.⁵⁵

Şekil 9: Taoizm'in Kurucusu Lao-Tzu'ya Ait Resim

Kaynak: <https://bisorubicevap.com/hikayeler/lao-tzu-nun-acele-karar-verme-hikayesi-nasildir> (10/02/2019)

2.4. BUDİZM

Batı dillerinde, Buda'nın kuruculuğunu yaptığı Hindistan merkezli, felsefi bir din olarak ortaya çıkmıştır. M.Ö.VI yy'da ortaya çıkan bu hareket Hinduizm'deki Brahman otoritesine ve kast bağına karşı bir duruş olarak ön plana çıkmıştır. Anlayış olarak, duyguları dizginleme, ahlaklı olma, bütün insanların eşit olması, var olan canlılara sevgi ve merhamet gibi konuları ele aldığından Budizm'in bir felsefe mi, yoksa din mi olduğu hâlâ tartışılmaktadır.⁵⁶ Tüm bu unsurların mevcudiyetinden dolayı Budizm, Dinler Tarihçileri tarafından din kategorisinde değerlendirilmektedir.

Bir sistemin din olarak kabul edilebilmesi için pek çok unsurun var olması gerekmektedir. Din olarak görülebilmek için kutsal metinler, ibadethaneler, inanç sistemi, kurucusu ahlaki ilkeleri vb. şartların oluşması gerekmektedir.⁵⁷

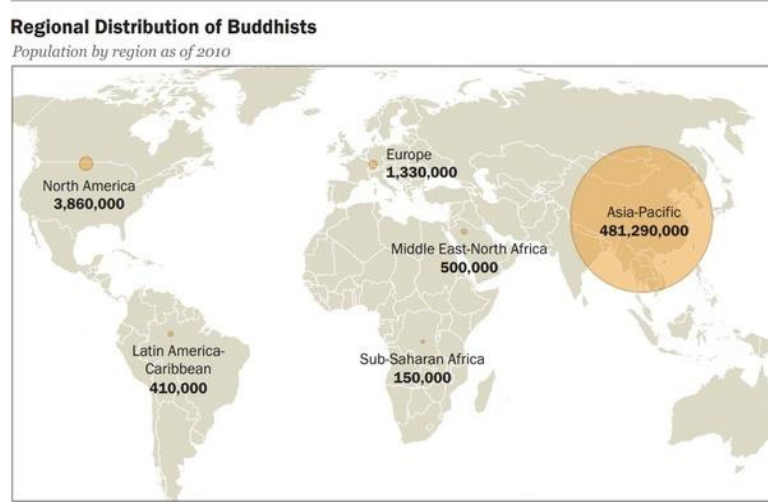
⁵⁵ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 87-88.

⁵⁶ Nasuh Günay, "Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi", *Fakülte Kitabevi*, Sayı 1, (1999). s. 173.

⁵⁷ Hali İbrahim Şenavcu, *Dünden Bugüne Japon Budizmi İnanç ve Uygulamaları*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. s. 51.

Budizm'deki tanrı tasavvuru çok net değildir. Bundan dolayı bir din olamayacağı, ahlaki ve felsefi bir düşünce sistemi olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır.⁵⁸ Örneğin, ünlü düşünür Burnout' a göre Budizm, tanrısız olmayan ahlaki sistem olarak görülmektedir. Oldenberg ise tanrısız bir din olarak görmektedir. Durkheim ise doğüstü ruhani bir inanç ve kutsallık olduğundan bir din olarak kabul etmiştir.⁵⁹

Şekil 10: Budist Nüfus dağılımı

Kaynak: <https://www.quora.com/What-is-the-geographic-distribution-of-Buddhism> (10/05/2019)

2.4.1. Buda'nın Hayatı

Budistler açısından Buda'nın yaşadığı zaman ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklara göre genellikle M.Ö. 563-480 yılları arasında yaşadığı iddia edilmektedir.⁶⁰

Tarihi açıdan büyük öneme sahip olan Buda'nın asıl adı Siddharta Gautama'dır. Buda, Sanskritçe ve Pali Dilinde aydınlanmış, uyanmış anlamlarına gelmektedir. Aydınlandığı veya gerçeği bulduğu için bu lakap ona sonradan verilmiştir.⁶¹

Buda'nın hayatı ile ilgili iki ayrı anlatım bulunmaktadır. Bir tanesi tarihsel anlatım, diğeri ise mitolojiktir.⁶²

Tarihi kaynaklara göre "Tusita Cenneti"nin 33. katında tanrısal bir "Yüce

⁵⁸ Hüseyin Gazi Yurdaydın, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, Ankara: Gündüz Matbaacılık, 1978. s. 132.

⁵⁹ Trevor Ling, *Buddha*, Washington: Pariyatti Publishing, 2013. s. 17-19.

⁶⁰ Emine Zehra Turan, *Budizm'de Manastır Hayatı*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. s. 41.

⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987. s. 41-43.

⁶² Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 234.

Varlık” olarak yaşamaktadır. İnsanların bu ızdırap dolu yaşamına acımış ve onları kurtarmak için kurtarıcı olarak yeryüzüne gelmeye karar vermiştir. Buda kendisine anne olarak kraliçe Mahamaya’yı uygun görmüştür. Kraliçe hamile kalmadan önce gökyüzünden ışık saçan bir filin lotus çiçeği ile birlikte karnının sağ tarafından içine girdiğini görmüştür.⁶³ Rivayetlere göre Buda’nın babası, oğlunun geleceği ile alakalı büyücülere gitmiş, onlar çok güçlü bir hükümdar olacağını söylemişlerdir.⁶⁴

Kraliçe, Siddhartha’yı doğururken hiç acı çekmemiştir. Siddhartha’nın doğumu ile doğüstü olaylar gelişmiştir. Evrendeki tanrılar dünyaya şekerli çay dökmüşlerdir. Yeryüzü canlanmış her yerde çiçekler açmıştır. Annesi, incir ağacının dalından tutunmuş ve onu doğurmuştur. Bu sırada Siddhartha sol eliyle dünyayı göstermiştir. Doğduktan sonra hemen doğu, batı, kuzey, güney yönlerine yedişer adım atarak yürümüş ve etrafa gülümsemiştir.⁶⁵

Tarihsel kayıtlara göre Buda, Hindistan’da 80 yıl yaşamış çok geniş imkanlara sahip olmasına rağmen arzuladığı mutluluğa ulaşamamış Sakya Kralı Suddhodana’nın oğlu Siddhartha’dır. Hindistan’ın kuzeyinde bulunan Lumpini’de dünyaya gelmiştir. Siddhartha Gautama (gayesine ulaşan) olarak bilinmektedir. Sakya kabilesinin bir üyesi olmasından dolayı “Sakya kabilesinin bilgisi” anlamına gelen “Sakyamuni” denilmiştir. Buda 29 yaşına gelene kadar sarayında rahat ve huzurlu bir yaşam sürmüştür. Ancak yaşlılık, ölüm, hastalık gibi dünyevi kaygıları varken altı yıllık bir arayışın ardından aradığı şeyin ne saray hayatındaki lüks ve refah, ne de bir keşiş gibi züht hayatı istediğini fark etmiştir. 35 yaşına geldiğinde ise İncir Ağacının altında oturup düşünürken aydınlandı. Bu iki hayatın dışında “Orta Yol” un aradığı huzur olduğunu anlamıştır. 8 dilimli yol (Orta yol doktrini) yardımı ile acı ve ıstırabın kaynağına ulaşmıştır. Başka bir anlatımla aydınlanmış/ermiş anlamına gelen Buda olmuştur.⁶⁶

⁶³ Hüsamettin Karataş, “Sakyamuni Buda’nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 16, Sayı 42, (2013). s. 131.

⁶⁴ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 236.

⁶⁵ Karataş, “Sakyamuni Buda’nın Tarihsel Kişiliği”. s. 132s

⁶⁶ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 235.

Şekil 11: Buda'nın Aydınlandığı Yerdeki Bir İncir Ağacı

Kaynak: <https://www.travelblog.org/Photos/9934064> (01/05/2019)

2.4.2. Budizm'in Yayılışı

Buda öldükten sonra, Budist rahipler onun uygulamaları ve yöntemleri ile Budizm'in yayılması için çalışmalar yapmışlardır. Budizm'in yayıldığı dönem olarak, Hint İmparatoru Aşoka'nın dönemi belirtilir. Aşoka'nın Budizm'i kabul etmesiyle Budizm'in yayılmasını hem teşvik etmiş hem de liderlik etmiştir. Bu sayede Budizm Hindistan dışında Suriye'den Mısır'a, Makedonya'dan Yunanistan'a kadar etkili olmuştur.⁶⁷ Türkistan bölgesinde Budizm'in yayılması milattan sonra ilk yıllarda gerçekleşmiştir. Kore'ye ulaşması ise M.S. IV yy. olmuştur. Kore'den sonra ise Japonya'ya ulaşmıştır. Orta Asya'dan VII. yy. ortalarında Tibet'e kadar genişleme kaydetmiştir.⁶⁸

Mayahana Budizm'i Çin aracılığı ile Vietnam'a girmiştir. Hindistan'daki bazı kültürlerle entegrasyonu sırasında birtakım şekil değişikliklerine uğramıştır.

⁶⁷ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 58-59.

⁶⁸ Osman Cilacı, "Budizm", *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002. s. 139.

Manastırlar geçerliliğini yitirmiştir. Zaman içinde Budizm Hindistan'ın sadece kuzey bölümünde küçük küçük topluluklar halinde görülmüştür.⁶⁹

2.4.3. Budist Mezhepler

Budizm tarihine bakıldığında ikinci Budist Konsil ile beraber ayrılıklar ortaya çıkmıştır.⁷⁰ İnsanlar çok farklı kapasitelere, anlayış seviyelerine sahiptir. Budizm'i öğrenmek ve anlamak için de farklı dilek ve arzulara sahiptirler. Buda, geniş kapsamlı öğretiler hakkındaki kendi anlayışının yalnızca özünü öğretseydi, az sayıda öğrenciyi aydınlatmış olacaktı. Buda, bir insanın ruhsal olarak gelişmesini ve yavaş yavaş kurtuluşa doğru ilerlemesini sağlayan şeyleri öğretmiştir. Buda'nın öğretileri her öğrencinin bulunduğu seviyeye uygun şekilde yardımcı olma amacını taşır. Budizm içinde iki ana mezhepten söz edilmektedir. Bunlar Theravada ve Mahayana'dır.⁷¹

2.4.3.1. Theravada

Theravada'nın diğer bir adı Hinayana'dır. Theravada "Ataların Yolundan Gidenler" anlamına gelmektedir. Bireyselliği esas almaktadır. Hinayana "Küçük Araç" anlamına gelmektedir.⁷² Ancak bu terimden dolayı mezhebi küçümsemek ya da öneminin az olduğunu düşünmek doğru değildir. Bu mezhepte esas olan şey kişinin meditasyon ile kurtuluşunu hedeflemektir.⁷³ Hinayana Budizmi katı prensipler içermektedir. Bu mezhepte uygulamalarda daha hassas ve titiz davranmak gerekmektedir.⁷⁴

Her türlü Budist kitapları okumak bilgeliği belirli bir seviyeye ulaştırmaktadır. Ancak bu bilgelik asla aydınlanmak için yeterli görülmemektedir. Kitaplardan alınan öğretiler ve bilgelik sınırlı olarak kabul edilir. Aydınlanmayı sağlayacak, bilgeliği geliştirecek olan şeyin doğru meditasyon olduğuna inanılır.⁷⁵

⁶⁹ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 60.

⁷⁰ Salih İnci, "Budizm", *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018. s. 247.

⁷¹ Thrangu Rinpoche, *The Three Vehicles of Buddhist Practice*, Colorado: Namo Buddha Publications, 2003. s. 1-2.

⁷² İnci, "Budizm". s. 247.

⁷³ Rinpoche, *Three Vehicles*. s. 16.

⁷⁴ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 132.

⁷⁵ Rinpoche, *Three Vehicles*. s. 16.

2.4.3.2. Mahayana

İmparator Aşoka'dan sonra büyük imparatorluk parçalanarak 18 mezhebe ayrılır. Bu sırada Mahayana mezhebi kurulur. Kuruluş yılı olarak M.Ö. I. yy. ile M.S. I. yy. arası kabul edilir.⁷⁶

“Büyük Araç” anlamına gelen Mahayana mezhebi daha büyük bir motivasyon, daha geniş bakış açısı gerektirir.⁷⁷ Kuzey Budizmi olarak da bilinmektedir. Toplumsal kurtuluş öğretileri ile ön plana çıkmaktadır. Daha liberal bir yapıya sahiptir.⁷⁸ Bu mezhebin öğrencilerine göre Nirvana'ya ulaşmak çok zordur. Çok az insan o “mükemmelliğe” ulaşabilir.⁷⁹

Bu mezhebe mensup kişiler öncelikle iyi ve erdemli şeylerin kendilerinden daha önce başkalarının başına gelmesini istemektedirler. İstenmeyen davranışların ve zararlı her şeyin ortadan kalkmasını arzu ederler. Kişisel çıkarların var olması, aydınlanmaya engel olduğunu savunur. Bundan dolayı kişisel çıkarları engellemeye çalışan bir mezheptir. Bir Mahayana uygulayıcısı sadece kendisi için endişe etmekle kalmaz, aynı zamanda herkes için de aynı endişeyi hisseder. Öğretileri hayvanlar ve insanlara eşit derecede özen göstererek tamamen sevgi ve şefkat içerir.⁸⁰

2.4.3. Kutsal Metinler

Budist kutsal metinleri aynı Hinduizm'de olduğu gibi ilk zamanlarda sözlü nakledilmiştir. Buda'nın ölümünden sonra Budist rahipler, kutsal metinleri hem tespit etmiş hem de kayıt altına almak için çalışmalar yapmıştır. Her ne kadar çalışmalar yapılmışsa da bütün halindeki metinler günümüze kadar ulaşmamıştır. Yazılı metinlere ilk olarak Aşoka döneminde rastlanır. Budizm'e ait kutsal metinlerin ilk toplanişı tahmini olarak M.Ö. II. yüzyıldadır. Hikmet Yolu adı verilen esere aynı zamanda “Dharma, Chakra, Pravattana” adı verilir.⁸¹

Buda kendisi öldükten sonra, kendi yerine kimin geçmesi gerektiğini bildirmemiştir. Vaazları ve öğretileri yazıya da geçirilmemiştir. Dolayısıyla geride bir

⁷⁶ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 57.

⁷⁷ Rinpoche, *Three Vehicles*. s. 41

⁷⁸ İnci, “Budizm”. s. 247.

⁷⁹ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 131.

⁸⁰ Rinpoche, *Three Vehicles*. s. 41.

⁸¹ Ali İhsan Yitik, “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007. s. 315.

kitap da bırakmamıştır.⁸² Buda'nın cenaze töreninde onun sözlerinin ve uygulamalarının unutulmaması gerektiği ve korunması gerektiği fikri ortaya atılmıştır.⁸³ Buda sağ iken onu dinleyip öğretilerini uygulayanlardan oluşan bir grup "Shanga" teşkilatını kurup bu görevi üstlenmiştir. Ayrıca Buda'nın ölümünden sonra toplanan konsiller sayesinde bir yazılı metin ortaya çıkarılmıştır. Bu metinler Pali Dilinde yazıldığından dolayı 'Pali Metni' adını almıştır. Metinlerin yazılı hale getirilmesi M.Ö. I. yüzyılı bulmuştur.⁸⁴

Hinayana Budistlerince kabul gören Pali Metinlerine Tripitaka, Sanskritçe Tripitaka denilmektedir. Tripitaka Üç Sepet anlamına gelir. Budistler için çok eski olan bu kutsal metinler üçe ayrılmaktadır:

1. Vinaya Pitaka (Disiplin Sepeti):

Budistler için kural ve usulleri içerir. Keşiş, rahip, rahibe olsun olmasın bütün Budistlerin yeme, içme, giyinme, vaazlar, ayinler, beslenme gibi bütün davranışlarda neler yapması veya yapmaması gereken bilgileri içerir. Bu yüzden "Davranış Kuralları Sepeti" veya "Disiplin Sepeti" denir.

2. Sutta Pitaka:

Sutta kelime anlamı olarak "bağ, ip" anlamına gelir. İnsanlar ile yaşamları arasındaki bağı ifade eder. 'Sekiz dilimli yol' gibi çok önemli öğretileri içerir. Budistler için önemli bilgiler bulunur. Buda'nın doğumundan ölümüne kadar olan pek çok hikâye ve kendi söylediği sözlerdir. Buda'nın düşüncelerini ve öğretilerinin temel kısmını ele aldığı için Tripitika'nın en önemli ve özel bölümü olarak görülür.

3. Abhidhamma Pitaka:

Budistler için temel öğretiler, felsefi açıklamalar ile psikolojik yorumlar içerir. Derinleştirilmiş "Doktrin Sepeti" dir. Halka yönelik savunma şeklindeki bu sepette yedi kitap bulunur.⁸⁵

Mahayana Kanonu olarak da bilinen Sanskritçe yazılmış dokuz eser bulunmaktadır. Bu eserler Mahayana kutsal kitabının kaynağını oluşturmaktadır. Bu eserlerin isimleri ise şunlardır; Saddharma-Pundarika (Lotus Sutra), Gandavyuha,

⁸² Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 60.

⁸³ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 274.

⁸⁴ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 60.

⁸⁵ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 274-275.

Dasabhumisvara, Samadhiraja, Lankavatatra, Astasahasrikaprajnaparamita, Lalitavistara, Suvarnaprabhasa, Tathagata-garbha-sutra.⁸⁶

2.4.4. Budizm'in İnanç Esasları

Budizm, Hinduizm'deki birtakım inanç uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hinduizm'in kutsal kitabını reddetmesine rağmen, bazı Hindu geleneği olan reenkarnasyon, karma, nirvana gibi anlayışları ufak tefek değişikliklerle birlikte Budizm de benimser. Budizm'de iman üç ana esasa dayanmaktadır. Buna Üç Cevher de (Buda, Dhamma ve Shanga) denmektedir. Buda, Sidharta Gautama'nın kendisidir. Dhamma, doktrin ve öğretilere verilen isimdir. Shanga, Rahipler ve Keşişler topluluğuna verilen isimdir. Bu ana inanç esaslarını tekrar etmek aynı zamanda imanın ikrarıdır. Bu da şu şekilde ifade edilmektedir: “Buda'ya Sığınırım, Dhamma'ya Sığınırım, Shanga'ya Sığınırım”⁸⁷

Üç Cevher'den ilk olanı Buda'dır. Budizm'in kurucusudur. Hinayana mezhebine göre dünyanın sonu geldiğinde gelecek olan Mesih'tir. Mahayana mezhebine göre, insanların zor zamanlarında yardım etmesi için başvurdukları aşkın bir varlıktır. Dhamma, Buda'nın öğretilerinin esasıdır. Buda Dhamma'nın tarihi tezahürü olarak görülür. Dhamma'nın ebedi olduğu görüşü esastır. Shanga, Buda'nın vaaz ve sohbetlerinden etkilenen kişilerin bir araya gelerek kurdukları teşkilatının adına denir. Bakire olan rahip ve rahibelerin bir arada yaşadığı teşkilata ilk zamanlar kadınların girmesi yasak olsa da zaman içinde bu kural etkisini yitirir.⁸⁸

Buda'nın ana kavramlarından birisi de varoluş inancıdır. Maddenin varlığının tesadüf olmadığını anlatıp açıklayan bir ilkedir. Buda'ya göre varoluş, sebepler zinciri ile ilgilidir. Budizm'e göre tesadüfi durum yoktur. Her olgu bir önceki öncekinin sonucu olup, bir sonraki için sebeptir. Budist öğretiyeye göre eşyanın gerçekliğine karşı yanılığ içindeyiz. Bu duruma ise “Avidya” denir. Avidya'ya göre varlığa ait üç özellik olduğundan söz edilir. Bunlar:⁸⁹

Geçicilik (Anicca): Evrendeki her şey geçicidir ve sürekli değişim vardır.

Acı (Dukkha): Dünya yaşamının gerçeği olan acıdır.

⁸⁶ Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006. s. 59-61.

⁸⁷ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 260-261.

⁸⁸ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 75.

⁸⁹ İnci, “Budizm”.s. 233.

Ruhun Yokluğu (Anatta): Ruh, Cevher, Tanrı gibi daimî kavramları kabul edilmez.⁹⁰

2.4.5.1. Dört Hakikat

Birinci gerçeklik, acı ve ıstıraptır. Diğer bir adıyla Dukkha'dır. Bu anlayışa göre insan doğuşundan ölene kadar acı ve ıstırap içindedir.

İkinci gerçeklik, diğer adı Samudya'dır Acının kaynağının insanın arzu ve istekleridir. Bu şehvet ve ihtiraslar insanı kötülüğe itmektir. Kötülük ise insan kaynaklıdır. Kötülük probleminde doğaüstü bir etki yoktur.

Üçüncü gerçeklik, acının ortadan kaldırılmasıdır. Buna Nirodha denir. Acının ortadan kalkması için kişinin nirvana'ya ulaşır kurtuluşa ermesi gerekir.

Dördüncü gerçeklik, Budizm'in sembolü olan "Sekiz Dilimli Yol" dur. Diğer bir adı ise Magga'dır. Kişinin Budist öğretilerini disiplinli şekilde uygulamasıdır.⁹¹

2.4.4.2. Sekiz Dilimli Yol

"Sekiz Dilimli Yol" "Magga" prensiplerine uyarak kişinin kendi kendini disipline etmesine denir. Bu yol insanı kusursuz bir varlık yapmayı hedefler. Sekiz Dilimli Yolun ilk ikisi doğru anlayış ve doğru düşünce bilgelik grubundandır. Doğru konuşma, doğru davranış, doğru geçim ahlaki davranış gurubu içindedir. Doğru çaba, doğru farkındalık, doğru konsantrasyon ise zihinsel disiplindir.⁹² Bunlar: Doğru Anlayış (Samma Ditthi), Doğru Düşünce (Samma Ditthi), Doğru Konuşma (Samma Vaca), Doğru Davranış (Samma Kammanta), Doğru Geçim (Samma Ajiva), Doğru Çaba (Samma Vayama), Doğru Farkındalık (Samma Sati), Doğru Konsantrasyon (Samma Samadhi) Sekiz Dilimli Yol'u oluşturur.⁹³

2.4.4.3. Karma İnancı

Budizm'de "Doğum-Ölüm Döngüsü" olarak da bilinen inançtır. Diğer bir adıyla "Samsara"dır.⁹⁴ Hint kökenli bir doktrindir ama Budizm'de de kabul edilmiştir. Sebep sonuç ilişkisi olarak da bilir. İnsanların hayatlarında yaptıkları iyi veya kötü davranışların bir sonraki hayatlarına etkisi olacağı düşüncesidir. Eğer birey kötü

⁹⁰ Ananda K. Coomaraswamy, *Hinduizm ve Budizm*, (çev. İsmail Taşpınar), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000. s. 88-101.

⁹¹ Ali İhsan Yitik, *Doğu Dinleri*, İstanbul: İsam Yayınları, 2014. s. 269-275.

⁹² Hüseyin Yılmaz, *Budist Metafiziği*, Ankara: Hece Yayınları, 2007. s. 115-121.

⁹³ İnci, "Budizm". s. 235-236.

⁹⁴ Alan Watts, *Zen Yolu (Zen Budizm'in İlkeleri)*, (çev. Sena Uğur), İstanbul: Şule Yayınları, 1998. s.74.

konusur ve bu kötülükte davranırsa, bir sonraki hayatında bu kötülükler onunla birlikte gelecektir. Aynı şekilde birey iyi düşünür ve davranırsa diğer hayatında iyilik ve güzellikler onunla olacaktır. Bir nevi zorunlu kaderdir. Kişi kendi karması içerisinde kötü veya iyi iş yapmakta özgürdür. Budizm'e göre Karma'dan kurtulmak için sekiz dilimli yolu uygulayıp nirvana'ya ulaşmak gerekir.⁹⁵

2.4.4.4. Nirvana

Budizm'deki ana amaç nirvana'ya ulaşmaktır. Bütün ibadetler, ritüeller nirvana'ya ulaşmak için yapılır. Buraya ulaşan kimse dünyevi arzularından kurtulmuştur.⁹⁶ Nirvana kelimesi “sönmek”, “sakinleşmek” anlamına gelir.⁹⁷

Nirvana'ya ulaşan bireylerin hayatının geriye kalan bölümünü manevi pislikten, kötülükten arınmış olarak “Klesa” adı verilen bir yerde geçirdiğine inanılır. Bazı Budist keşişler arzu ve isteğin yok olduğundan yola çıkarak “yok olma” şeklinde görüş bildirir. Ancak bu görüş çok kabul görmez.⁹⁸ Nirvana inancına göre, kişinin ölmeden önce hayatta iken varlığın, maddenin, dünya hayatının geçici olduğunu anlayıp, var olma arzusunun dizginlenip, sonlandırılması olarak da görülür.⁹⁹

Budizm'de nirvana'ya ulaşmanın yolu kişinin kendini kontrol etmesi, denetlemesi ile olur. Bunun da 3 derecesi vardır. Bunlar;

- 1- Dünyadan el etek çekip züht hayatını tercih etmek.
- 2- Ruhun manevi pislikten arınması için egzersiz yapmak.
- 3- Her türlü arzunun sonlandırılması.

Bunlardan 3 dereceye de ulaşabilen kişi artık nirvana'ya ulaşır.¹⁰⁰

2.4.5. Budizm'de Ahlâk

Bütün Budistler için beş emir çok önemlidir. Özellikle “Ahimsa” kavramı daha

⁹⁵ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 267-268.

⁹⁶ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 128.

⁹⁷ Şinasi Gündüz (ed.), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları, 1995. s. 286.

⁹⁸ Watts, *Zen Yolu*. s. 74-76.

⁹⁹ Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnançının Tenasüh İnançıyla İlişkisi*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996. s. 38.

¹⁰⁰ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*. s. 128.

önemlidir. Bu kavram öldürmemek, zarar vermemek anlamına gelmektedir. Diğer dört emir ise, hırsızlık yapmamak, sarhoşluk yapan maddelerden uzak durmak, yalan söylememek ve yanlış düşünceden uzak durmaktır. Budizm'deki ruh göçü inancından dolayı herkesin birbiri ile akraba olduğu düşünce sebebi ile herhangi bir canlıya zarar vermemek gerekir.¹⁰¹

İyi bir Budist maddesel şeylere önem vermez, cömert olur. Manastır yapılması, keşişlere gıda yardımı yapmak, misafir ağırlamak gibi değerlere önem verilmektedir. İdeal bir Budist avlanmayan, balık tutmayan, silah kullanmayan, içki ve zehir satın almayan, zina yapmayandır.¹⁰² Budizm'de Nirvana'ya ulaşmak için kişinin ahlaki hal ve davranışları çok önemlidir. Kişi kötülükten ne kadar çok uzak durursa, canlıları incitmezse, kötü fiillerden ne kadar kaçınırsa o kadar hızlı nirvana'ya ulaşması beklenir. Kadınlarda ahlak üstün bir esastır. Din adamlarında bekâret en yüksek idealdir.¹⁰³

Ali Şeriatî, Buda'nın ahlaki esaslarını on maddede açıklamıştır:

- 1- Hayvanlara zarar vermemek
- 2- Manevi kötülükten uzak durmak
- 3- Aldatmamak
- 4- Sarhoşluk yapan maddelerden uzak durmak
- 5- Mideyi tıka basa doldurmamak,
- 6- Hırsızlık yapmamak,
- 7- Faydasız iş ve oyundan uzak durmak
- 8- Aileyi bırakıp gitmemek
- 9- Altın gümüş gibi değerli taşlara itibar etmemek
- 10- Süslü ve abartılı güzelliklerden kaçınmak.¹⁰⁴

2.4.6. Budizm'de İbadet, Mabet ve Diğer Bilgiler

Pek çok Budizm araştırmacısına göre Budistler dinlerine ve bu dinin ritüellerine bağlı yaşamaktadırlar. Kendilerine göre mabetleri ve uygulamaları bulunmaktadır.

¹⁰¹ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 71-72.

¹⁰² Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 273-274.

¹⁰³ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 72.

¹⁰⁴ Ali Şeriatî, *Dinleri Tanımak*, (çev. Abdulhamit Özer), İstanbul: İdeal Kitaplar, 1999. s. 227-228.

Heykellerin konulduğu yerlere pagoda denir. Buda dönemindeki keşişlerin kaldığı ve hayırseverlerin buluştuğu bahçelik yerler zaman içinde manastır haline gelmiştir. Manastırlara “Vihara” adı verilir. Buda hayattayken kutsal mekân ya da özel bir gün yok iken. Kutsal gün ve mekân kavramları o öldükten sonra ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵

Buda'nın öğrencilerinden Ananda şöyle bir soru sorar: “Ölümünüzden sonra sizden geriye kalanların nerede ve nasıl korunması gerekir?” Buda bu soruya cevap olarak Stupalar yapılıp orada korunması gerektiğini söylemiştir. Stupalar çoğunlukla taştan yapılmıştır. Budizm'in gelişim ve yayılma döneminde pek çok mabet yapılmıştır. Bölgesel olarak telaffuzlarında değişiklikler gösterir. Örneğin Sri Lanka'da “Dagaba” olarak bilinir. Birtakım Avrupalı kaynaklara göre Dagaba kavramı Pagoda'ya dönüşmüştür. Hatta Pagoda'nın, Farsça karşılığı “Bütgede”den türemiş olduğu söylenir. Bütgede, Farsça da Putevi anlamına gelmektedir.¹⁰⁶

Manastırlar genellikle تنها yerlere dağların tepelerine yapılmıştır. Bu da keşişlerin öğretiyeye daha çok konsantre olmalarına ve Nirvana'ya daha kolay ulaşmasına sebep olmuştur. Tabi uzaklık keşişler için avantaj sağlamışsa da halktan kopuk bir yaşama ve halktan uzaklaşmaya sebep olmuştur.¹⁰⁷

Merkezden uzaklaştıkça Budist rahipleri takip etmek de zorlaşmıştır. Buda'nın öğretilerinin orijinalini korumak ve Budizm'in önemini koruyabilmesi için çok disiplinli davranmışlardır. Manastırda yaşamayı tercih eden keşişlerin kabul etmesi gereken üç ana kural bulunmaktadır. Bunlar; bekâret, fakirlik ve itaat. Bütün keşişlerin ortak gayesi Budist öğretileri koruyup gelecek nesillere aktarabilmektir.¹⁰⁸

Budistler kendi ibadethanelerine girdiklerinde saygı gereği bazen ayakkabılarını çıkarır ve Buda heykelinin önünde saygı ile durur. Ellerini göğsünde birleştirir ve namazda kıyamda durur gibi durur, dua eder. Genellikle üç kere secde eder gibi eğilir ve elleri ile alnını yere koyar. Daha sonra çiçek, yemek, içecek gibi sunularını sunar. Uygun yere geçer meditasyon yapar ve ibadetini tamamlar. Budistler ritüellerini yerini getirmek için evlerinde müsait olan bir köşeyi ya da odayı ibadet için uygun hale getirir. Evlerindeki bu sunu yerlerinde günlük ibadetlerini yerine getirirler. En önemli ibadet biçimleri meditasyondur.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 67-68.

¹⁰⁶ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 277.

¹⁰⁷ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 68.

¹⁰⁸ Turan, *Budizm'de Manastır Hayatı*. s. 41-47.

¹⁰⁹ Yitik, “Budizm”. s. 328-329.

Budizm’de Hac ibadeti zorunlu bir ibadet olmamakla birlikte yapılması iyi ve hoş olarak görülür. Hac için dört ayrı mekân bulunur. Birincisi Buda’nın doğduğu yer olan Nepal’deki Lumbini’dir. İkincisi Bodhi Gaya adı verilen ilk aydınlandığı yer olarak kabul edilen incir ağacının olduğu yerdir. Üçüncüsü ilk vaazını verdiği Geyik Parkı’dır. Dördüncüsü ise ölüm yeri olan Kuşinagara’dır.¹¹⁰

Budizm’de Rahiplerin günah itirafı vardır. Akıllarından geçirdikleri düşünceleri Buda heykelinin önünde İtiraf eder ve ondan yardım diler. Bu uygulama dolunay ve yeniay günlerinde olmak üzere ayda iki kere yapılır.¹¹¹

¹¹⁰ Şenavcu, *Japon Budizmi*. s. 69.

¹¹¹ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 282.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'DE BUDİST EKOLLER VE FAALİYETLERİ

3.1. ÇİN'İN BUDİZM İLE TANIŞMASI

Anlatılanlara göre M.S. 61 yılında Çin kralı Ming-ti gece rüyasında hiç bilmediği yabancı bir tanrı görür. Bu rüyadan sonra ülkesindeki 18 seçkin din adamını Budizm ile alakalı bilgi toplamak üzere yüzlerce kilometre uzakta olan Hint sınırına gönderir. Bu din adamları Gatae şehrinde Budist din adamlarınca karşılanır. 5 yıl boyunca burada eğitim görür ve bilgi toplarlar. Bu 5 yılın sonunda ülkelerine dönerken Kashiapmadanga adında bir Hintli de yanlarında gelmiştir. Giderken yanlarına Budist kutsal metinler, figürler, resimleri de almışdır.¹¹²

Bu yeni dinî inanç aynı zamanda Han Hanedanlığı döneminde (M.S. 25–220) Asya'nın en uzak iki yakasını birbirine bağlayan ticaret yolları aracılığı ile Çin'e girme fırsatı yakalamış olur. Bu zamanda Hindistan'dan Çin'e seyahat eden misyonerler Mahayana kökenlidir. Çin ile tanışma sırasında Budizm'i temsil edenlerin bekârlığı ve dilencililiği özendiriyor olması devlet ahlakının Konfüçyüsçü yapısı ile ters düşer. Konfüçyüsçü rahipleri İlerleyen yıllarda Han Hanedanlığının gözünden düşmesi ve Taoculuğa benzeyen meditasyon usulleri sayesinde Budizm, Hanedanlığın himayesini kazanır.¹¹³

Doğu Çin Krallığının M.S. 65 yılında Taocu ve Budist Kralı Ying Pengcheng şehrinde ilk Budist koloninin oluşumuna müsaade eder. Bundan 10 yıl sonra çıkan bir ayaklanma ile Kral Ying intihar eder. Bu olaydan sonra zaten Çin İmparatorluğu tarafından resmi olarak kabul görmeyen bu yeni din, politik faaliyetler ve sosyal hayatlarını gözlem altında tutmak amacı ile Pengcheng şehri alınıp, Krallığın başkenti

¹¹² Joseph Edkins, *Chinese Buddhism*, Charleston: BiblioLife, 2009, s. 80-81.

¹¹³ Vedat Şafak Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, (2011).90.

Luoyang'a götürülür.¹¹⁴ Luoyang şehrindeki Budist olan bu toplumun dinî inanç ve ritüelleri çevredeki şehirlere ve bölgelere yayılarak Çin'de Budizm'in yaygınlaşmasında etkili olur. Yaygınlaşmasına yardımcı olan diğer bir etken ise Budist rahiplerdir. Bu rahipler farklı sebeplerden dolayı bölgeye gelen Çinli krallar ile konuşarak Budizm'i kabul etmesini sağlar. Örneğin M.S. 310 yılında Budist bir rahip olan Fo T'u-teng kralların kendi aralarındaki ve kabileler ile yaptıkları savaşların sonuçlarını doğru olarak tahmin etmesi sayesinde Çinli yöneticilerin güvenini kazanır ve Xiongnu şehrinin valileri Shi Le ve Shi Hu'nun Budizm'i seçmesine sebep olur.¹¹⁵

Çin, Japon ve Tibet Budizm'i olarak hepsinin kendine göre özellikleri ve Hint Budizmi'nden farklı yanları vardır. Farklı yanları olmasına karşın bunların ortak yanları Mahayana ekolüne sahip olmalarıdır. I. yüzyıldan itibaren merkezi Asya ipek yolu boyunca Çin'e kadar gelen Budizm, Han Hanedanlığı'nın sonlarına doğru dağınık yabancı gruplarla sınırlı kalmıştır. Lakin II. yüzyılın sonunda Budizm'in yayılmasında etkili olan isimler Taoist rahipler olmuştur. Budist fikirleri tercüme etmeleri için Taoist deneyimlerden faydalanır. Bu sayede iki din arasında benzerlikler ortaya çıkar. Han Krallığının yıkılmasının ardından Kuzey Çin'i, Çinli olmayan halklar işgal eder. Mahayana inancına sahip keşişler, bu halklara siyasi ve askeri amaçlı danışmanlık yapar. Bunun sebebi ise Mahayanacı keşişlerin sihir ve büyü gibi olaylarda şöhret kazanmalarıdır. Bu rahipler özellikle Fo T'u-teng (öl.349) döneminde Kuzey Çin'i Budist yaparlar.¹¹⁶

Han hanedanlığı sonrası (220-589) Budizm olağanüstü hızla büyümüştür. Çin'deki bazı krallıklar Budizm'i devlet dini olarak kabul ederler. Manastırları ve rahipleri sahiplenir. Hindistan'dan gelen çeşitli Mahayana okulları bu sayede Çin'e yayılmıştır. Böyle bir dönemde Taoizm tamamen gölgede kalmıştır. 618 yılından 907 yılına kadar Çin'i yöneten Tang Hanedanlığı döneminde Budizm devlet kültü olarak benimsenmiş, rahip, rahibe ve ziyaretçiler için tapınaklar yapılır. Bu tapınakların olduğu bölgelerde dini festivaller, geçit törenleri ve karnavallar düzenlenir. Dinî imaj olarak peyzajlar yerini büyük pagodalar ve heykellere bırakır.¹¹⁷ Bu dönemde Kumarajiva'nın önderliğinde bir tercüme ekolü başkent Changan'da çalışmış ve Çinli

¹¹⁴ Gabriel Palmer-Fernandez, *The Encyclopedia of Religion and War*, Londra: Routledge Publications, 2004, s. 39-43.

¹¹⁵ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi". s. 96.

¹¹⁶ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 244.

¹¹⁷ Roberto Eno, "Buddhism in China", *Indiana University*, (2008):6-8.

insanlara doğru yolu göstermeye çalışmıştır. Çinli seyyah Fa Hsien bazı ekollerin kitaplarını çoğaltıp kopyaladıktan sonra bunları tercüme etmiştir.¹¹⁸

Bu tercümelerde bazı problemler görülmüştür. Yeniden doğuş kavramı atalara saygı kavramını sorgulatmaya başlamıştır. Manastırlara uygulanan vergi muafiyetleri bozulan ekonomide rahatsızlık vermeye başlamıştır. Maddi ve manevi yönden güçlenen manastırın siyasi otoriteden bağımsızlık talep etmesi rahatsızlıktaki son nokta olmuştur ve imparator Budizm'in baskılanması konusunda emir vermiştir.¹¹⁹

845 yılında imparatorun verdiği bu emir ile 200.000'den fazla keşiş ve rahibenin statüsünü iptal etmiştir. Bu rahip ve rahibeler laik hayata dönmek zorunda kalmıştır. 4.000'den fazla manastır ve rahibe haneyi kapatılarak milyonlarca dönüm araziye el koymuştur. Bu hükümet politikası ertesini yıl imparator'un ölmesiyle bir nebze rahatlamış olsa da Budizm Çin kültüründeki hâkim statüsünü bir daha kazanamamıştır. Budizm'e yapılan bu saldırı Çin tarihinde 1960 kültür devrimine kadar (bütün tapınakların kapatılması) yapılan en büyük ve kapsamlı saldırılardır.¹²⁰

Budizm Çin'de çeşitli okullar vasıtasıyla varlığını devam ettirmiştir. Bu okullar Budizm'in temel mesajının farklı yorumlanmaları, farklı meditasyon uygulama biçimleri ve değişik tören anlayışları ile günümüzde Çin'de faaliyetlerini sürdürmektedir.¹²¹

3.2. BUDİST METİNLERİN ÇİNCEYE TERCÜMESİ

Çin'de hüküm süren önce Sui (581-618) sonra T'ang (618-906) hanedanlıkları dönemi Budizm'in Çin'deki en iyi dönemi hatta Altın Çağ olarak söylenebilir. Denizcilik alanında ve gemi inşasında meydana gelen gelişmeler ve teknolojik anlamda ilerlemeler kıtalar arası yolculuğa imkân sağlamış, Doğu Asya ile Güney Asya arasındaki deniz yolculuğunun önünü açmıştır. Ayrıca İpek Yolu aracılığı ile ülkeler arasındaki etkileşim artmıştır. 629 yılında Hindistan'a giden ve burada 16 yıl kalan Budist Çinli rahipler Hsüan-tsang ve I-Ching Çince tercüme konusunda dönemin ünlü isimleridir. Kuzey Hindistan'da Kral olan Harsa tarafından misafir edilen Hsüan-

¹¹⁸ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. 244.

¹¹⁹ Paul Williams, *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations*, 2 edition London ; New York: Routledge, 2008. 140-150

¹²⁰ Eno, "Buddhism in China", s. 13.7-8.

¹²¹ Eno, "Buddhism in China", s. 13.10.

tsang on yıl boyunca bu ülkede kalır ve 645 yılında Çin'e döndüğünde yanında beş yüz valize yakın 657 farklı dinî metin getirmiştir. Hsüan-tsang bu metinlerden sadece yetmiş beş adetini tercüme edebilmiştir. Bu tercüme 1335 ciltlik koleksiyon meydana getirmiştir. Bu koleksiyon Çin tarihi çalışan bilim adamları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Çinli bir takım din adamı önderliğinde ve Çin hanedanlarının maddi sponsorluğunda kurulan komisyonlarla manastır ve Sutra kuralları kitaplarının tercümesini uzun yıllar boyunca aksatmaksızın, akademik bir disiplinle sürdürdüler. Bu sayede Mahayana Budizmi'nin 600 dinî metinden oluşan Parajnaparamita Sutra Külliyyatı oluşacaktır. Bu dinî metinlerin Çinceye çevirisi için oluşturulan komisyonlarda Hun Türklerinin de olduğu bilinmektedir.¹²²

3.3. BUDİST EKOLLER (OKULLAR)

Budist ekollerinin kendine özgü özellikleri ve farklılıkları bulunmaktadır. Çin Budist ekollerinin ortak özelliği ise Mahayana Ekolüne bağlı olmalarıdır. Budizm'in Çin'e girmesinden sonra Budist vaizler başta Kuzey Çin olmak üzere Çin'in pek çok yerine vaaz etmeye ve kutsal kitapları tercüme etmeye başlamışlardır. Konfüçyanizm ve Taoizm yaşantısı ile Mahayanist fikirler ve davranışlar bir araya gelince Çin Budist geleneği oluşmuştur. Bu gelenekler içinden Tien Tai, Huayen, Jing-tu ve Chan Ekolleri ortaya çıkmıştır.¹²³

Şekil 12: Budist Okulların Çıkış Yerleri

¹²² Tilla Deniz Baykuzu, "Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 44, (2008).195-210

¹²³ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s. 244.

3.3.1. T'ien Tai Ekolü

Chih K'ai, Chih-i olarak da bilinir. Çin'deki T'ien T'ai okulunun kurucusudur. Genellikle büyük öğretmen T'ien T'ai ya da Chih-Che (akıl sahibi kişi) olarak da bilinir. Batı dünyasında Zhiyi olarak anılır.¹²⁴ Zhiyi ömrünün çoğunu Zhejiang şehrinde bulunan T'ien T'ai dağında meditasyon yaparak geçirmiştir. Okul adını bu dağdan almaktadır.¹²⁵

Tien Tai Budizm ülkenin kuzey doğusunda dağlık alanlarının bulunduğu bir bölgeden çıkmıştır. Ülkenin doğusunda daha entelektüel ve yenilikçi Budistler mevcut iken kuzey ve batısında daha gelenekçi ve disiplinli dini yaşayış bulunmaktadır.¹²⁶

Zhiyi Konfüçyanizm ve Taoizm'in hâkim olduğu bir toplumda Sui Hanedanlığından önce 538 yılında doğmuş ve çok küçük yaşlarda Budist olmuştur. Rahiplik eğitimine 17 yaşında başladıktan sonra yirmili yaşlarda eğitimini tamamlamıştır. Zhiyi, Meditasyonda üstat olan Hui Sze ile çalışmaya Wagan manastırından, Lotus Sutra hakkında ders vermek için Guangzhou'ya gitmiştir. Bu okul Madhyamika okulunu temsil eder ve burası Zhiyi tatmin etmez. 6 sene boyunca kaldığı bu manastırdan ayrılarak kendi yorumunu yapar ve T'ien T'ai geleneğinin temellerini oluşturur.¹²⁷

575 yılında daha çalışmalarda bulunabilmek ve çalışmalarını ilerletebilmek için öğrencileri ile Tien Tai dağındaki manastıra çekilir. Chen Prensiğinden Dazhi Dulun (kalp sutrası üzerine bir tefsir) eğitimi vermesi için davet alır. Davete olumlu cevap verir ve prensin sarayına yerleşir. Bir süre burada derslerine devam ettikten sonra başka bir şehirdeki Guangzhai manastırına taşınır. Lotus Sutra üzerine dersler verir. Bir öğrencisi olan Guandin hocasının derslerinin kayıtlarını tutar ve bu kayıtlardan Fuhuawenju isimli eser ortaya çıkarır. Yangzhou valisinden davet alır ve vali Yangguan'ın isteği ile bu şehre taşınır. Şehirdeki Budist konsilin düzenlediği bir resmi tören ile kendisine Bodhisattwa (Aydınlanmış kişi) ünvanı verilir.¹²⁸

Zhiyi bütünlük fikrini önemser. Parçaların ve bütünün özdeş olduğunu savunur.

¹²⁴ Soka Gakkai, "Tien Tai", 19.10.2018, <https://www.nichirenlibrary.org/en/dic/Content/T/199>.

¹²⁵ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi".98-100.

¹²⁶ Shan Zhao, Tien Tai Budizm İbadet ve Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 01.07.2018.

¹²⁷ Rujun Wu, Ju-Chun Wu, *T'ien T'ai Buddhism and Early Madhyamika*, Reprint Edition Honolulu, Hawaii: University of Hawaii, 1993. s. 1-2.

¹²⁸ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi".s. 100.

Bu düşünceye göre evrendeki her şey ve bütün budalar aslında bir kum tanesinin içinde vardır. Tien Tai ekolünde dinin kısa ifadesi zihni belli bir yerde toplayabilmek ve her şeyin iç yüzünü kavramanın yolu manevi irfan ve hikmetten geçer. Bu ekol VI. yüzyılda sadece Çin’de değil Kore’nin güneyinde de yer bulmuş ve Budizm’in Kore’ye girmesini sağlar. IX. yüzyılda ise Japonya’ya “Tendai” ismiyle girer.¹²⁹

Tien Tai geleneğinin en ayırt edici özelliği, kurucusu olan Zhiyi’nin Çinceye tercüme edilen dini metinlerin içlerindeki tutarsızlıkları ayıklamış ve Lotus Sutra’nın tefsirini yapmış olmasıdır. Bu gelenek merkezine her ne kadar Lotus Sutra’yı yerleştirmiş olsa da yalnız değildir. Bazı okullarında daha sonra Lotus Sutra üzerine akademik çalışmaları mevcuttur. Tien Tai’de üstat Zhiyi ve sonra onu takip eden keşişler bu okulun geleneğini ve farklı meditasyon teknikleri kullanarak uygulamalarını geliştirir. Onun birçok eseri günümüze ulaşmamıştır. Zhiyi dinî metinlerin tefsirini yaparken Mahayana felsefesinin hermönetiğini (algılama, tefsir, yorum) ve prensiplerini temel almıştır.¹³⁰

Tien Tai doktrini Nagarjuna tarafından yazılan Pranyamula Sastratika’da savunulan ilkeler üzerine kurulmuştur. Bu ilkeler hakikati bulmak için ortaya çıkan bütün anti tez ve çabaları reddetmektedir. Hakikat ne kitap okumaktır ne de okuduğunu pratiğe dökmektir. Ne akıl yürütmektir, ne de geçmişi gözden geçirmektir. Bu tip olgularla sadece ruhun tatmin edilebileceğini savunur. Bunların hepsini reddeden bir doktrindir. Bu okul iki yapıyı merkezine almıştır: Bilgi ve meditasyon. Her ikisinin de mükemmelliğe varmak için gerekli olduğunu söylemektedir. Bu fikir Dharmapada da açıkça belirtilmektedir. “Bilgeliği (hikmeti) olmayan bir meditasyon yoktur, meditasyon yapmayanın bilgeliği yoktur. Hem meditasyonun hem de bilgeliğin olduğu kişi nirvana’ya yakındır. Bilgelikle birlikte meditasyona da sahip olursan mükemmel insan olursun” düşüncesi hâkimdir. Lotus Sutra diyor ki; “Büyük araç olarak kurulmuş olan Buda, meditasyon ve bilgelik ile süslenmiş bizzat kendisinin ve insanlığın kurtuluşu olan yasadır.¹³¹

Tien Tai okulunun doktrinlerinden biri de “Üç bilgelik” olarak da adlandırılan “Dharma’nın gerçek doğasıdır”. (Varoluşun unsurları) Bunlar “Gerçek, Boşluk ve

¹²⁹ Tümer, Küçük, Küçük, *Dinler Tarihi*. s.246.

¹³⁰ Yami, “Budizm’in Çin’e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri”.101.

¹³¹ Chou Hsiang-Kuang, Carsun Chang, C. P. Ramaswami Aiyar, *Indo-Chinese Relations: A History of Chinese Buddhism*, Indo-Chinese Literature Publications, 1955. s. 99-100.

Geçici” olarak savunulur. Bu düşünceye göre Dharmalar üretilebilir, geçicidir ve birbirine bağımlıdır. Bu üç hakikat birbirini kapsayan kümeler gibi birbirlerini içine alır. Hepsi birbiri ile özdeştir. Bu geçici hakikat alanında “On Alem” vardır. Bunlar 1- Buddha’lar 2- Bodhisavattvaslar 3- Kendilerini Buddha’ya verenler 4- Buddha’nın öğrencileri 5- Göksel varlıklar 6- Ruhlar 7- İnsanlar 8- Ayrılan varlıklar 9- Hayvanlar 10- Ahlaksız erkekler.¹³²

Bu kozmik görüşe göre gerçekliğin en yüksek seviyesi nirvana, en aşağı seviyesi olarak da cehennem olarak görülmektedir. Aynı zamanda “Üç Bilgelik” kavramında geçen birbirini içine alır ve özdeştir gibi anlamlar Hıristiyanlıktaki “Trinitarianism” (baba, oğul, kutsal ruhun aynı özden geldiğini savunur) benzeri olduğu düşüncesi ile bazı din adamlarından eleştiri almıştır.¹³³

Rahip Zhiyi nirvana’yı açıklarken Parinirvana Sutra ’da bulunan bir argüman tekrar eder. Bir sanat eseri olarak, Bir vazo insanın iradesiyle üretilebilir de imha da edilebilir. Vazo kilden üretilir. Her vazo kildir. Ama her kil vazo değildir.

Nirvana’ya ulaşmak için şu üç şart vardır.

Tüm kötü eylemlerden titizlikle kaçınmak.

Tüm erdemleri saygıyla yerine getirmek.

Bedenini bütün bencil arzulardan arındırmak.¹³⁴

3.3.1.1. İnanç ve Uygulamaları

Budizm’de et yemek mezheplere yani okullara göre değişmektedir. Tien Tai ye göre bu okula bağlı kişilerin et yemesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Keşişler et yiyemezler ancak keşiş hayvanın kendi adına öldürülmediğinden eminse domuz, tavuk ve balık yiyebilir. Çünkü bunun sebebi olarak kutsal kitapta Buda’nın öyle yaptığı söylenmiştir.¹³⁵

Budizm’de alkol almak günahdır. Bazı azınlık mezheplerin farklı yorumları bulunsa da bu okuldaki inanca göre günahdır. Kutsal metinlere göre “Sarhoş edici madde almayın” denmiştir. Bunun sebebinin ise keşişler: Aklın sarhoşluk halinde,

¹³² Wing-Tsit Chan (çev.), *A Source Book in Chinese Philosophy*, New Impression edition Princeton, NJ: Princeton University Press, 1969.s.396-397.

¹³³ Kenneth Ch’en, *Buddhism in China: A Historical Survey*, Revised ed. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1972. s. 15.

¹³⁴ Hsiang-Kuang, Chang, Aiyar, *Indo-Chinese Relations*. s. 101.

¹³⁵ Luo Huang, Tien Tai Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 02.07.2018.

yerinden gittiğini ve bilinç kaybına neden olduğu için insanı yanlış davranışlara itebileceğinden dolayı yasak olduğunu söylemektedirler.¹³⁶

Bu okulda ibadet uygulaması diğer okullara göre büyük farklılık göstermemektedir. Bazı ibadetlerde şekilsel farklılık vardır. İbadet eğer evde yapılacaksa günlük ev kıyafetleri değil daha düzgün kıyafetler giyilmelidir. Evdeki Buda sunusunun önüne geçilerek tütsü yakılır ve çiçek ya da yiyeceklerden oluşan sunu yapılır. Sonra avuç içleri göğüs hizasında birleşir. Eller birleşik şekilde önce baş üstüne, sonra baş hizası ve en son göğüs hizasına götürülür. Dua ve dilekte bulunulur. Secde yapılırken iki el aynı anda yere koyulur. Üç kere secde yapılır. İlk secde Dhamma için, ikincisi Shanga için ve sonuncusu Buda için yapılmaktadır.¹³⁷

Çin’de evlilik işlemleri için sivil işler idaresine belgeler ile birlikte başvurulmaktadır. Çin’de bir erkeğin birden fazla eşi olabilir. Eskiden bu kural sadece imparator için geçerliyken günümüzde herkes için aynıdır. Budistlerin evlenme zorunluluğu yoktur ve evli olmak kişinin seçimi olarak görülmektedir. İki insan mutlu olduğu sürece birlikte yaşamasında bir sorun yoktur. Budist rahipler birliktelikleri ya da evlilikleri kutsayabilir ama gerçek nikâh kıyamazlar. T’ien Tai okuluna günümüzdeki bakış açısına göre evlilik ne kutsaldır ne de değildir. Evliliği dini bir görev ya da vazife olarak görmezler.¹³⁸

3.3.2. Huayen Ekolü

Çin’de ortaya çıkan bu ekol 618-917 yılları arasında Tang ve Sui hükümdarlığı zamanına denk gelmektedir. Yine bu dönemde geliştirilmiştir. Mahayana ekolüne dayanan bu sistem Avatamsaka Sutra’yı ana kaynak olarak gösterir. Huayen ekolünün beş büyük kurucusu vardır. Bunlar Tu-Shun, Chih-Yen, Fa-Tsang, Ch’eng-kuan, Tsung-mi olarak bilinmektedir.¹³⁹

Huayen okulu III. Patrik Fa-Tsang’ın çabaları ile XII. yüzyılın sonunda görülmemiş bir popülerliğe ulaşır. İmparator Wu Zedian ve İmparatorluk mahkemesinin sağlam desteği ile büyük gelişim sağlar.¹⁴⁰ Bu okulun kurucusu Tu-

¹³⁶ Zhao, Tien Tai Budizm İbadet ve Uygulamaları Röportajı. Çin, 2018.

¹³⁷ Zhao, Tien Tai Budizm İbadet ve Uygulamaları Röportajı. Çin, 2018.

¹³⁸ Lian Liu, Tien Tai Okulu Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 03.07.2018.

¹³⁹ Williams, *Mahayana Buddhism*. s. 138-139.

¹⁴⁰ Robert Eno Buswell, *Encyclopedia of Buddhism*, USA: Macmillan Reference, 2004. s. 338.

Sung olur. Bu okulun felsefi düşüncesini başlatan ise Chih-Yen'dir. Bu isimlere rağmen yazdığı yazılarla ve kitaplarla Huayen ekolüne gerçek anlamda kimliğini veren ise Fa-Tsang'dır. Bu ekolün merkezinde diğer Budist ekollerde olduğu gibi rahiplerin yüceliğinden daha çok Avatamsaka Sutra'nın manevi büyüklüğü, mucizelerine yer verir. Bu okul zamanla bir kardeşlik organizasyonuna dönüşür. Bu kardeşlik organizasyonları zaman ilerledikçe insanların daha fazla ilgisini çeker ve büyük gruplar halinde katılımlar olur. Çin hükümeti dikkat çeken bu büyümeden rahatsız oldu. Okul zaman içinde mesih bekleyen bir hal alır. Bu kardeşlik gün geçtikçe öz kimliğini kaybetmeye başlar ve Song hanedanlığı döneminde bu okula olan ilgi azaldı. İlginin azalması ile okul eski gücüne bir daha kavuşamaz.¹⁴¹

Huayen sadece felsefi bir okul değil aynı zamanda toplum ihtiyaçlarına cevap olarak gelişen bir okuldur. Bu okulun çıkışı için VII. yy. Çin dönemine bakmak gerekir. Burada ise üç temel etmen göze çarpmaktadır.¹⁴²

- a) Avatamsaka inancı
- b) Dinsel ve entelektüel atmosfer
- c) Politik durum

Avatamsaka inancı: Huayen okulunun tarihi alanında önde gelen bir akademisyen olan Profesör Shigeo Kamata'ya göre Çin'in kuzeyinde hâkim olan Avatamsaka Sutra'nın bir inanç okulu kurulması için gerekli olduğunu savunur. Huayen Okulu Avatamsaka Sutra'yı okumaları ve uygulamaları ile toplum kitlelerine kök salmıştır. Avatamsaka Sutra 'da bulunan 10 öğüdün bir maddesini bile okuyan ve uygulayanlara çeşitli nimetler verileceğini bildirir.¹⁴³

- On öğüt şöyledir;
- Tüm Buda'lara saygı gösterin
 - Bütün Buda'ları övün
 - Çok sunu, bağış yapın
 - Kötülüklerden ve yanlışlardan tövbe edin
 - Başka kişilerin erdemlerini ile sevinin
 - Buda'dan yol göstermesini isteyin

¹⁴¹ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi".102.

¹⁴² Kang Nam Oh, *A Study of Chinese Hua-Yen Buddhism With Special Reference To The Dharmathadu Doctrine*, (Doktora Tezi Tezi), Seoul National University, 1976. s. 55-58

¹⁴³ Oh, *Chinese Hua-Yen Buddhism*. s. 59-60.

- Buda'nın dünyada kalmasını isteyin
- Buda'nın öğretilerinin her zaman takip edin
- Tüm canlıları koruyun, onlardan faydalanın
- Tüm erdemleri herkese aktarın.¹⁴⁴

Gerekçesi ne olursa olsun o zamanlar Sutra'nın bir kısmını veya tümünü okuyan kişilerin doğaüstü güçleri deneyimleyebileceğine inanılır. Hatta bu inanişaya göre de bir hikâyeye bulunur: Kuzey Wei imparatoru Kha-Cho zamanında imparatorun izni ile bir köse manastır hayatına katılmak için bir dağa gitti. Burada gece gündüz Avatamsaka Sutra'yı okudu. Altıncı ayın sonunda sakal onun yüzünde çıkmaya başladı. İmparator bunu duyduğunda çok şaşırıldı ve Avatamsaka Sutra'ya saygı gösterilmesini emretti.¹⁴⁵

Dinsel ve entelektüel atmosfer şu şekildedir: Gün geçtikçe Hua-Yen okuluna bağlı insan sayısı hızla artmaktaydı. Sayı arttıkça manastırın da düzeni bozuluyordu. Manastırların siyasi ve ekonomik yapısını kötü niyetle kullanmaya başlamışlardı. Kanuna göre manastırda yaşayanlar bağış alabilirlerdi. Askerlik ve vergiden de muaflardı. Bu durum istismar edilmeye başlamıştı. Sahte din adamları ortaya çıkmıştı. Resmî olmasa da bu kardeşlik anlayışına ulaşanların sayısı üç milyonu bulmuştu. Vergi ödememek için manastıra gelenler ve bunların yanında işledikleri suçları gizlemek için buraya gelenler yüzünden manastırın güvenilirliği azalmaya başladı.

Siyasi koşullar; imparator Wu tarafından Çin'in kuzeyinde zulüm şiddetliydi ama bu çok sürmedi. İmparator öldü ve yerine oğlu Yu Wen Pin geçti. Budizm'e daha sempatik bakıyordu. Üç yıl içinde bazı yerleri fethederek Kuzey Çini birleştirdi. Budizm etkisi altına giren imparator Wen, Budizm'i tekrar canlandırmak için çeşitli projeler yaptı. Zulüm sırasında hasar gören yerlerin tamiri için çalışmalar başlattı. Bu yaptığı çalışmalarla Huayen'in okul/mezhep olma yolunu açtı.¹⁴⁶

Huayen düşünürleri gerçekliğin iki âleme dönüştüğünü iddia ederler. Bu âlemler varoluş ve boşluk olarak ifade edilir. Düşünürler bunu sırayla "Shih" (fenomenler) ve Li (noumenon) olarak adlandırır. Bu ikisi de Çin felsefesindeki standart terimlerdi. Gerçekliğin iki boyutu ile birlikte Huayen başka bir ikiyi daha açıkladı:

- a) Li ve Shih'in müdahale etmediğini

¹⁴⁴ Translated Upasika Chihmann, "The Vows of Bodhisattva Samantabhadra", 2007, s. 76.

¹⁴⁵ Oh, *Chinese Hua-Yen Buddhism*. s. 59.

¹⁴⁶ Oh, *Chinese Hua-Yen Buddhism*. s. 60.

b) Varlılar içindeki varlıkların da müdahale etmediğini

Bu dört kattaki sınıflandırmaya göre varoluş ve boşluk birdir. Tüm olağanüstü varlılar da birdir. Bu birlik sadece aydınlanmış akıl ile yakalanır. Huayen felsefesi bu dört Gerçek-Âlem arasındaki ilişkiyi göremeyenlere görmeleri için yardımcı olmaya çalışır.¹⁴⁷

3.3.2.1. Huayen Kutsal Metinleri

Huayen ekolünün bu metinleri Mahayana'ya bağlı olup, Doğu Asya tarihinin en eski ve en etkili metinlerinden biridir. Kutsal kitabın kozmik vizyonu, sonsuz bir şekilde birbirine karışmış alemler ile onun her şeyi kapsayan gerçeklik dünyasının yüceltilmiş tasvirleri, adını benimseyen Huayen okulunun oluşumuna ilham vermiştir. Çince'de adı tam olarak "Dafanguang Fo Huayanjing"dir. İngilizce olarak Flower Garland Scripture (Kutsal Çiçek Çelengi) veya Flower Ornament Scripture (Çiçek Süsleme Yazıtı) olarak da bilinir. Metnin kesin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. M.S. Üçüncü ya da dördüncü yüzyılda Orta Asya'da derlendiği düşünülmektedir. Bir kısmı eski Sanskritçe metinler ve bozulmadan korunan Çince metinlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu kurucu metinlerden en iyi bilinen iki tanesi, Dasabhumika-sutra (On Aşamalı Kutsal Kitap) ve Gandavyuha-sutra'dır.¹⁴⁸

İlk Çince çeviri Buddhabhadra tarafından 418/421 arasında atmış fasikül ve otuz dört bölüm olarak çevrilmiştir. İkinci büyük çeviri ise aynı zamanda prens olan keşiş Siksananda tarafından, seksen fasikül ve otuz dokuz bölüm olarak 695-704 yılları arasında yapılmıştır. Geleneksel olarak Huayen Jing Buda tarafından ileri düzeydeki Budistlere yönelik bir yazı olduğu kabul edilir. İçeriğinin Buda'nın uyanışı gerçekleştirilmesinden hemen sonra ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Metnin tasarısına uygun olarak ise ana kısmın Buda'nın kendi hakikat bedeni (Dharmakaya) kozmik düzenlemesi ise Vairocana'dır (Göksel Buda).¹⁴⁹

¹⁴⁷ Atif Khalil, "Hua Yen Buddhism", 27.10.2018, https://www.academia.edu/1349994/Hua_Yen_Buddhism_Emptiness_Identity_Interpenetration_Sacred_Web_2009_.

¹⁴⁸ Buswell, *Encyclopedia of Buddhism*, s. 340-41.

¹⁴⁹ Buswell, *Encyclopedia of Buddhism*, s. 341.

3.3.2.2. İnanç ve Uygulamaları

Bu okulda günlük ibadet olarak Huayen Okulu'nun ilk büyük rahibi olan Tu-Shun'a odaklanarak Kutsal Kitap olan Avatamsaka Sutra'nın bölümleri okunmaktadır. Bu okumalar yaklaşık 20 dakika sürmektedir. Eğer kişi iyi bir keşiş olmak istiyorsa bu okumaları her gün en az üç kişi ile birlikte yapması gerekmektedir. Eğer bu duaları ezberlemek isterse veya hayatına daha iyi bir Budist olarak devam etmek istiyorsa bu duaları ellerini yıkadığı dişini fırçaladığı yerlere yapıştırarak sık sık tekrar eder. Kutsal kitaptaki bu sözleri tekrar etmek farkındalığı artırmaktadır. Meditasyon, okyanusa bakmaya benzer. Ne kadar iyi ve konsantre olursan o kadar çok derini görebilirsin. İyi yapılmayan meditasyonda sadece okyanusun yüzeyini görebilirsin.¹⁵⁰

Şekil 13: Vairocana Temsili Resmi

Kaynak: www.site.yuanjutong.com (25/12/2018)

3.3.3. Jing-Tu Ekolü

Çince adıyla Qing-tu Okulu (ekolü) olarak geçmektedir. Bu isim ilk defa Sanskritçeden Çinceye tercümesi yapılan ama orijinali günümüze kadar ulaşamayan Vimalakirti Sutra'da geçmektedir. Ekol günümüzde genellikle Temiz Ülke (Jing-Tu)

¹⁵⁰ Taigen Dan Leighton, "Huayan Buddhism", 22.09.2019, <http://mnzencenter.org/pdf/Huayan%20Buddhism.pdf>.

ismi ile anılmaktadır. Bu ekolde Buda kültünün önemli iki özelliği öne çıkarılmaktadır. Bunlardan ilki Amitabha, (Sonsuz Işık) diğeri ise Amitayus (Sonsuz Yaşam)'dır. Bu ekolün kuruluşu VI. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Rahip Tanluan (476-542) tarafından kurulmuş bir inanç şeklidir. Bu inanişaya göre Amitabha evrenin batısında, "temiz ülke" olarak bilinen içerisinde çeşitli tanrıların ve insanların bulunduğu bir çeşit cennet düşüncesidir. Bu cennette dert, sıkıntı, problem, kötü ruhlar yoktur. Bu cennet gerçek manada bulunmamaktadır, sadece tasavvurdur.¹⁵¹

Bu ekol Buda'nın ölümünden birkaç yüzyıl sonra aydınlanmanın kendi çabaları, kendi güçleri ile olamayacağı düşüncesi hâkim olmaya başladı. Aydınlanmanın bir dış lütufa bağlı olması gerektiği savundular. Bunun ise Amitabha ile mümkün olabileceği fikri hâkim oldu.¹⁵²

Temiz Ülke'ye ulaşmaya çalışan adaylar için ayrı ayrı seviye ve not sistemi vardır. Her not üç seviyeye ayrılır. En yüksek, orta ve en düşük olarak belirlenir.

- En yüksek seviyenin en yüksek derecesindeki kimse Mahayana'nın dindar, inançlı takipçileridir. Samimi inancı uyandıran, değerli işler yapan kimselerdir. Ölüm sırasında Amitayus onları Jing-Tu'ya (Temiz Ülke) davet eder. Buda'yı görebilir ve Dharma'yı duyabilirler. Daha yüksek ruhsal duruma erişebilirler.

- En yüksek seviyenin orta derecesindeki Mahayana'yı kavrayanlar ve Karma yasasına derin bir şekilde inançları olan kimselerdir. Ölüm sırasında Amitayus onları Jing-Tu'ya davet ederler. Yeniden doğumdan yedi gün sonra tekrar getirilme aşamasına ulaşırlar

- En yüksek seviyenin en düşük derecesindeki aydınlanma yasasına inananlar ve Karma'ya özlem duyan kimseler vardır. Ölüm sırasında Amitayus onları Jing-Tu'ya davet eder. Onlar bir günlük lotus tomurcuklanması ile sınırlanmışlardır. Çiçekleri açtıktan yedi gün sonra Temiz Ülke ülküsüne kavuşabilirler. Bundan sonra yavaş yavaş ruhsal faydalara kavuşur ve Buda'yı görebilirler.

- Orta seviyenin en yüksek derecesindeki kişiler ise karma hükümlerini bilip iyilikleri yapanlarıdır. Ölüm sırasında Amitayus onları Jing-Tu'ya davet eder. Lotus çiçekleri açtığı anda ancak Dharma'yı duyabilirler.

- Orta seviyenin orta derecesinde olanlar ise bir bile olsa kurallara riayet

¹⁵¹ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri". s. 16.

¹⁵² John Snelling, *The Buddhist Handbook*, United State: Library of Congress Cataloging, 1998. s. 134.

edenlerden oluşmaktadır. Ölüm sırasında Amitayus onları Jing-Tu'ya davet eder. Doğumlarından yedi gün sonra çiçekleri açılır ve kazanma yolu olarak bilinen bir sahnede (mahşer yeri vb.) yarım gün kaldıktan sonra arhat (layık olan) haline gelir.

- Orta seviyenin en düşük derecesindeki kimseler ise dünyevi işlerini yapanlar ve anne babasına saygılı olanlardır. Ölümden yedi gün sonra çiçekleri açılır ve Jing-Tu'da doğarlar. Bir süre Kalpa 'da (ebediyet yeri olarak da bilinir araf vb.) kaldıktan sonra arhat haline gelir.

- En düşük seviyenin en yüksek derecesindeki kişiler ise çalışanlara kötü davranan kötü işler yapan kimselerdir. Onlar ölmeden önce Mahayana Süturalarının isimlerini duyarlar. Ayrıca Amitayus'un adını söylerler. Öldükten sonra Amitayus'un bedeni şeklinde giren Bothisattvaslar Jing-Tu'ya kadar onlara eşlik ederler. Yedi hafta sonra çiçekleri açılır ve Dharma'yı duymaya başlayabilirler.

- En düşük seviyenin orta derecesindeki kişiler ise çeşitli hükümleri ihlal edenler ile Sangha ve Dharma'ya karşı suç işleyenlerden oluşur. Öldükten sonra tam cehenneme düşmek üzere iken Amitayus'un gücünü ve erdemini görürler. Onun erdemlerini öğrenirler. Bu süre zarfında öğretileri aldıktan sonra altı büyük Araf zamanı Araf'ta kaldıktan sonra Jing-Tu'da doğma hakkı verilir.

- En düşük seviyenin en düşük derecesindeki kişiler kötülük işleyen ve cehenneme layık olan kimselerdir. Onlar ölünce önce cehenneme giderler. Orada Amithabha'nın adını söylemeye zorlayan öğreticiler ile karşılaşır. On kere Amithabha'nın ismini söyledikten sonra onların karması söner. On iki büyük Araf zamanından sonra çiçekleri açılır ve Mahayana'yı duyabilirler.¹⁵³

Teorik meselelere atıfta bulunmadan, herkesi Buda'nın ismini okumaya ve söz konusu toprakta yeniden doğuşa çağırmaya teşvik etmektedir.¹⁵⁴

Jingtu ekolüne göre aydınlanmaya ulaşan birey öldükten sonra Jing-Tu'da (Temiz Ülke) doğar. Sonra ise diğer insanlara hakikati anlatıp gerçek anlamda kurtuluşa erdirmek için ve inançlı bir Budist'in yapması gerektiği gibi yeniden dünyaya gelir. Böyle yüce bir mevkiye gelebilmek sadece Amithabha'nın lütfu ile mümkündür. Bu okulun görüşüne göre bireylerin kendi işledikleri sevaplardan ziyade

¹⁵³ Hisao Inagaki, Harold Stewart (ed.), *The Three Pure Land Sutras*, Rev. 2nd ed Berkeley, Calif: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2003. s. 22.

¹⁵⁴ Chih I, Tien Ju, *Pure Land Buddhism*, The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1992. s. 17.

Amithabha'nın adını çokça zikir ederek bu lütfâ ulaşmaya çalışırlar. "Na-mu Amito fo" (Amito Buda'ya selam olsun, Amito Buda'ya sığınırım) anlamına gelen kelimeyi çokça zikrederler.¹⁵⁵

Jingtu ekolünün yeniden doğuştaki gayesi öldükten sonra bir an önce yeniden dirilerek gelecekteki birinin kaderini belirleme fırsatıdır. Bu okulda ölüm aslında yeniden doğmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden ölüm sırasında çeşitli ritüeller ortaya çıkmıştır. Buna ise "Ölüm yatağı ayinleri" adı verilmektedir. Bunun sebebi ise ölüm sırasında Jing-Tu ile kozmik bir bağ kurarak ölümlerine yardımcı olmaktır. Bu ritüeller ölen kişinin durumuna göre, tövbe etmek, ilahiler söylemek, Amitabha'yı anmaktır. Ölmek üzere olan kişi, hayatı boyunca kötü karma biriktirmiş ise Buda'nın adını sesli bir şekilde söyler. Eğer bunu söyleyecek durumda değilse ölüm döşeginin başındaki kimseler sesli bir şekilde bunu hasta olan kişinin yerine yaparlar. Bu sırada bir Amitabha heykelinin sağ eline bir kordon (ip) bağlanır. İpin diğer ucu ise yataktaki kişinin eline verilir. Bu sembolik bir bağ oluşturur hem adayın yeniden doğuş için umudu, güç kaynağı hem de Buda'nın zarafeti ve gücünü temsil eder. Ölüm sırasında ortaya çıkan koku, aura varlığı, bedenın yakılışı sırasında küllerin bedene yapışması vb. işaretlere bir anlam yüklenmiş ve bu işaretlerin Jing-Tu'ya (cennet) geçiş sırasındaki kolaylığı ya da zorluğu gösterdiğine inanılmaktadır.¹⁵⁶

Ölüm sırasında Amitayus çok sayıda bilge eşliğinde ölen kişinin önünde belirir ve Jing-Tu'da doğmasına izin verir. Bu şekilde ölen kişinin sadece o an değil, aynı zamanda geriye doğru da aydınlanması sağlanır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Yami, "Budizm'in Çin'e Giriş". s. 105

¹⁵⁶ Buswell, *Encyclopedia of Buddhism*. s. 700-701.

¹⁵⁷ Inagaki, Stewart, *The Three Pure Land Sutras*. s. 11.

Şekil 14: “Batı Cennetindeki Amitabha” İsimli Tablo’dan Bir Görüntü

Kaynak;http://www.chinabuddhismencyclopedia.com/en/index.php/The_Western_Paradise
(25/12/2018)

3.3.3.1. İnanç ve Uygulamaları

Günlük olarak 1 mala (tesbih) çekilir. 1 malada 108 boncuk bulunmaktadır. Her bir boncukta “Na mo Amita Fo” söylenir. Namo eski bir Hint dili olan Sanskritçede “Sığınmak” anlamına gelir. Tam olarak anlamı ise “Buda’ya sığınırım” demektir. Gece ve gündüz iki kere bunun yapılmasında fayda olduğu söylenir. Bunu okuyanların düşmanlardan ve kötü ruhlardan korunduğuna inanılmaktadır. Bu ibadeti sürekli yapanların ise eğer varsa 8 milyondan fazla ağır suçları temizlenmektedir.¹⁵⁸

Bu okula bağlı düğünlerde tapınakta toplanılır; ortada gelin ve damat bulunur. Budist rahipler gelin ve damadın önünde otururlar. Tören çan sesi ile başlamaktadır. Rahip önce birtakım duaları okur. Sonra sırayla rahibin söyledikleri gelin ve damat tarafından tekrar edilir. Evlilik kutsama töreni biter. Evlilik töreni sırasında damadın ailesi pasta ve yiyecekler getirir. Gelinin ailesi ise damadın ailesine çeyiz listesi sunar. Burada en önemli ritüel gelin yatağı süslemesidir. Tören bittikten sonra gelin ve damat

¹⁵⁸ Huijin Wang, *Practical Advice for Pure Land*, Taipei: Published by Chinese Pure Land Buddhist Association, 1998, s. 17-26.

salondan ayrılan misafirlere elleri ile çikolata veya şekerleme hediye eder. Bu hediyeler şahsen gelin ve damadın elinden verilmesi gerekmektedir. Düğünlerde kırmızı renk kullanılır. İyi şans refah ve mutluluk getirdiğine inanılır. Kırmızı renk sadece gelin tarafından giyilmelidir. Misafirler daha sade kıyafet tercih etmelidir. Gelin ve damadın önüne geçecek kıyafet tercih etmemelidirler. Siyah renk ise matem ve yası temsil ettiğinden bu renk de tavsiye edilmez.¹⁵⁹

Şekil 15: Gelin Yatağı Süslemesi

Kaynak: <https://www.dhgate.com/product/luxury-embroidery-chinese-wedding-style-bedding/417005627.html> (05/09/2019)

3.3.4. Ch'an Ekolü

Ch'an kelimesi kökü itibari ile aynı zamanda Sanskritçe "meditasyon" anlamına da gelen Dhyana kelimesinden türetilmiştir.¹⁶⁰ Ch'an ekolünün kurucusu olarak 520 yılında Hindistan'dan gelen Bodhidharma'dır. Bu ekol patriklik sistemiyle çalışmaktadır. Doğal olarak ilk patrik de aynı zamanda kurucusu olan Bodhidharma'dır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Guo Yang, Pure Land Uygulamaları Raporu, Guangzhou, Çin, 04.07.2018.

¹⁶⁰ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri". s. 105.

¹⁶¹ Snelling, *The Buddhist Handbook*. s. 138.

Klasik Çin Budist ekolleri gibi kutsal metinlere bağı değildir. Dinî ritüellerde bir geleneğe bağı bulunmamaktadır. Aslanın da insanın fitratında Buda olmak vardır ama bilgisizlik ve farkında olamamasından dolayı bunu anlayamaz. İyi bir meditasyon ile bunu fark edebileceği görüşüne inanılır. Diğer ekollerde kutsal metinler inanç noktasının merkezinde bulunurken bu ekolde keşişlerin sırasına göre bir gelenek olarak gelişmiştir. Diğer ekollerde keşişlerin birçok külliyyatı oluşturulmuş ve bu külliyyat o ekollerin merkezini oluşturmuştur. Bu durum ise Ch'an ekolünde mevcut değildir.¹⁶²

Ch'an ekolünün genel görüşü külliyyatlarda yazılanları ezberlemesini ve yazıya dökülmesini doğru bulmaz. Manevi duyguların kutsal yazılarla değil başka bir iletişim ile olabileceğini savunur. Manevi duygularda kelimelere ve harflere güvenilemeyeceğini söyler. Bu iletişim "hocasından öğrencisine kalpten kalbe" devredilebilir.¹⁶³

Bazı görüşlere göre Ch'an bir ekol ya da din değildir. Tanrı konusunda inkâr da edilmez ısrar da edilmez. Bu terimin halk tarafından anlaşılması için net ifade edilmesi gerekirse din değildir. İbadet edecek bir tanrı yoktur. Ölülerin kaderine dair bir düşünce ya da söylev yoktur. Bu konuda Ch'an dini bütün engellerden özgürdür. Bu ekol ruhun saflığına, temizliğine önem veriyor. Rabbin sofrasına katılmak, kutsal su serpmek ya da tanrılara boyun eğmek gibi gelenekçi yapıya şiddetle karşı çıkmaktadır.¹⁶⁴

Ch'an ekolünün başlaması aslında bir hikâyeye dayanır. Rivayete göre I. Patrik olan Bodhidharma Shaolin tapınağında bir mağarada senelerce bir duvara bakarak meditasyon yapmıştır. İyi bir öğrenci gelene kadar da kendi başına kalma konusunda ısrarcı davranmıştır. Taoizm ve Konfüçyanizm eğitimi alan Dazu Huike ailesinin vefatından sonra arayışa geçmiştir. Shaolin tapınağına geldi ve Bodhidharma ile görüşmek istemiştir. Bu isteği geri çevirilince ısrarcı olmuştur. Uzun aylar geçtikten sonra karlar yağmış ama mağaranın önünden ayrılmamıştır. En sonunda sol elini bıçakla kesmiş ve Bodhidharma'ya vermiştir.¹⁶⁵ Bu ısrarı üzerine üstadı onu talebeliğe kabul etmiştir. Dazu Kuike'nin bu kararlılığı ve yaptıkları daha sonra gelecek olan

¹⁶² Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri". s. 106.

¹⁶³ Snelling, *The Buddhist Handbook*. s. 139.

¹⁶⁴ Daisetz Teitaro Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*, New York: Grove Press, 1964. s. 38-40

¹⁶⁵ Andy Ferguson, Tenshin Reb Anderson, Steven Heine, *Zen's Chinese Heritage: The Masters and Their Teachings*, Expanded edition Somerville, MA: Wisdom Publications, 2011. s. 44-52.

kuşaklar için Ch'an geleneğinde usta-öğrenci ilişkileri açısından örnek oluşturmuştur.¹⁶⁶

Mezhep mensuplarını ve üstatlarının ifadelerine göre, Ch'an hiçbir şey öğretmez sadece yolu gösterir, öğrenecek olan kişinin kendisidir. Meditasyon merkezli bir ekol olduğundan öğretilerin kendi aklımızdan geldiğini, kendi kendimize öğrendiğimizi vurgular. Chan aklımızın kirini temizleyen hatta daha fazlasını yapan bir kâğıt olarak nitelendirilebilir.¹⁶⁷

Şekil 16: Dazu Huike Üstadı Bodhidharma'ya Sol Kolunu Kesip Verirken.

Kaynak: <https://chiasmusadrianglass.wordpress.com/2018/05/02/bodhidharma-and-dazu-huike/> (29/01/2019)

3.3.4.1. İnanç ve Uygulamalar

Günlük ibadetler Budist mabetlerde yapılanlar ve evde yapılanlar olmak üzere iki farklı şekilde yapılmaktadır. Evlerde ve mabetlerde yapılan ibadetler arasında ne uygulama bakımından ne şekil açısından bir farklılık yoktur.¹⁶⁸

Bu ekole mensup kişiler tapınaklarda veya evde bireysel ibadetlerini

¹⁶⁶ Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri". s. 106

¹⁶⁷ Suzuki, *An Introduction to Zen Buddhism*. s. 39.

¹⁶⁸ Şenavcu, *Japon Budizmi*, s. 133.

gerçekleştirirken “Buddha Altar” adını verdikleri yerin önüne geçip dualarını yapmaktadırlar. Ayakta sabit dururken avuç içeri birbirine gelecek şekilde dua ederler. Sonra secde yaparlar. Secde sırasının bir ritüeli bulunmaktadır. Yere doğru eğilirken önce sağ el avuç içi yere koyulur, sol el ise sağ elin biraz üst hizasına yerleştirilir. Sağ el sonra sol kolun hizasına getirilerek eller aynı hizaya getirilmiş olur. Baş iki elin arasında, alın yere gelecek şekilde secde yapılır. Secde sırasında alını kaldırmadan eller 180 derece döndürülerek ellerin tersi yere temas ettirildikten sonra tekrar avuç içi yere temas eder. Sonra ritüelin başladığı sıra takip edilerek ayağa kalkılır. Ayağa kalkarken yerden en son sağ el kaldırılır. Bu hareket 2 veya 3 kere tekrar edilir.¹⁶⁹

Yıllık yapılan ibadetin İslamiyet’teki karşılığı hac olarak bilinmektedir ve birtakım benzerlikler içermektedir. Burada öncelikle, Buda’nın aydınlandığı ağaç ve çevresi hac yeri olarak kabul edilmektedir. Buraya gelmeden önce “Mançu” adını verdikleri saç tıraşı olunmaktadır. Sonra Budist heykeli veya sunusunun önüne geçip sunuya hediyeler takdim edilmektedir. Bu hediyelerin önünde dua edip tütsü yakılır ve şükran duyguları ifade edilmektedir. Burada da secde yapılmaktadır. Burayı diğer ibadetlerden ayıran özellik ise Buda’nın etrafı üç kere tavaf edilmektedir. Bu tavafların ilk Buda için yapılır. Diğerleri ise Shanga ve Dhamma için yapılmaktadır. Tavaf sırasında ellerinde çiçekler ve mumlar bulunur. Tavaf bittikten sonra ellerindeki çiçek ve mumları sunu yerlerine koyarlar.¹⁷⁰

Chan ekolünde aynı kan soyundan evliliklere izin verilmemektedir. Bazı bölgelerde kardeş çocuklarının evlendiği görülse de bu uygulama doğru bulunmaz.¹⁷¹ Çin Budizm’inde evlilik ve boşanma dini bir uygulamadan daha çok kişisel ve toplumsal bir durum olarak görülmektedir. Bu kültürde evlilikler tek eşli olarak görülmektedir. Çin’de Budist geleneklere göre evlenilecek kişiyi gencin ailesi bulur ve çocuğuna önermektedir. Önerme yapmadan önce burç uyumuna bakılmaktadır. Günümüzde ise gençler eşlerini kendileri bulup ailelerine danışmaktadır. Eğer eşler tavsiye üzerine (görücü usulü) tanıştıracak ise damadın yakın arkadaşı bir şişe şarap ve fular ile kızın evine gitmektedir. Aile hediyeleri kabul ederse burç eşleştirmesi

¹⁶⁹ Fang Chen, Chan Ekolünde İbadet Raporu, Guangzhou, Çin, 31.07.2018.

¹⁷⁰ Chen, Chan Ekolünde İbadet Raporu.

¹⁷¹ Sandip Chowdhury, “Marriage System”, 17.02.2019, http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/156551/8/08_chapter%205.pdf.

yapılır ve evlilik yolunda süreç başlatılmaktadır.¹⁷²

Çin’de damat kız evine, gelini almaya arkadaşı ve akrabaları ile konvoy ile gider. Damat zili çalsa da kızın arkadaşları kapıyı açmazlar. Damat kırmızı zarfın içinde bir miktar parayı kapının altından atar. Kızın arkadaşları miktarı uygun görürlerse kapıyı açarlar. Gelini evden çıkarırken damat geline ayakkabısını eliyle giydirir. Sonra evin kapısından arabaya kadar sırtında taşır. Buradaki amaç: Sembolik olarak güçlü kuvvetli mi? Bir ömür taşıyabilecek mi? Sorusunun cevabı için yapıldığı söylenmektedir. Bazı geleneklere göre ise düğün merasimi bitene kadar damat gelinin elini asla tutmaz. Evden çıkarken kırmızı bir ip verilir. Bir ucundan damat bir ucundan gelin tutar. Onları geçici olarak düğüne kadar bağlayan sembolik bir ritüeldir. Damadın evinde gelin eliyle kayınvalidesine ve kayınpederine yöresel içeceklerden içirir. Sonra tapınağa gidilir ve bir saate yakın süren düğün merasimi başlar.¹⁷³

Budist rahipler eşcinsel evliliği eskiden ahlaksızlık olarak görürken son dönemlerde eşcinselliğe karşı özellikle Mahayana ekolüne bağlı Çin ve Japonya’da daha hoşgörülü davranılmaktadır. Kürtaj olmak Chan Ekolün de yaşamın doğal akışına engel olmak anlamına geldiğinden doğru bulunmamaktadır.¹⁷⁴

Şekil 17: Çin’de Budist Düğün

Kaynak: <https://www.chinatour.com/discover-traditional-chinese-wedding-customs/> (06/05/2019)

¹⁷² <https://www.culturalindia.net/weddings/regional-weddings/buddhist-wedding.html> (17/02/2019)

¹⁷³ Yuàn bó Zhao, Çin Geleneklerine Göre Düğün Merasimi Raporu, Guangzhou, Çin, 02.07.2018.

¹⁷⁴ Paul David Numrich, *The Buddhist Tradition*, Chicago: The Park Ridge Center, 2001. s. 5.

3.4. BUDİST EKOLLERİN UYGULAMALARI

Budist ekollerin farklı uygulamaları vardır. Bu ekollerin farklı uygulamaları dışında mala, dua çanı, sunak, saç tıraşı gibi ortak uygulamaları bulunmaktadır.

3.4.1. Mala (Tesbih)

İlahi ya da meditasyon sırasında kullanılan dua boncuklarıdır. Sanskritçe çelenk anlamına gelir. Mala sıradan insanların aydınlanması için yaptıkları pratiklerde kullanılan boncuklardır. Buda Mala'nın kullanılmasını tavsiye etmiştir.¹⁷⁵ Mala'nın temiz ve yerden yüksekte saklanması gerekir. Boyun veya ele dolayıp takmanın bir mahsuru bulunmamaktadır.¹⁷⁶

Şekil 18: Budist Mala'ya Ait Fotoğraf

Yapımında genellikle değerli taşlar ve kaliteli ahşap kullanılmaktadır. Boncuk sayıları maladan malaya değişiklik göstermektedir. Genellikle bilek malasında 27 boncuk bulunmaktadır. Diğer büyük olan malada $4 \times 27 = 108$ boncuk bulunmaktadır. İlk boncuk büyük (Guru) diğerleri aynı boydadır. Dua yapılırken malanın kullanılmasının sebebi ise, dua ederken aklımızla, mala ile elimizle, (vücudumuzla)

¹⁷⁵ Bruce Conway, *Mantra Mala Manuel*, United States: Lightwatcher Publishing, 2001.s.4.

¹⁷⁶ Chris Hadley, "How to Say a Buddhist Prayer", 12.12.2018, <https://www.wikihow.com/Say-a-Buddhist-Prayer#sourcesandcitations>.

söylerken ses ile ibadet edilerek, yani tam bir huşu içinde yönelim sağlamaktadır. Malayı kullanmanın da bir yöntemi bulunur. İşaret parmağı ile başparmak arasına alınır ve her dua için bir boncuk atlanır. 108 boncuk sonunda büyük boncuğa (guru) gelindiğinde durulur. Guru boncuğu sembolik olarak öğretmendir ve öğretmenin üzerinden atlanmaz. Bu yüzden mala 180 derece çevrilir ve yeniden saymaya başlanılabilir.¹⁷⁷

3.4.2. Dua Çanı ve Ritüeli

Budist dua çanları genellikle altın veya metalden yapılır. Bu çanlar bazen küçük saplı elle tutulabilir boyutlarda yapılır, bazen de tapınakların girişinde büyük ve tokmakla vurabilecek boyutlarda yapılmaktadır. Bu çan Buda'nın merhametini, bilgeliğini simgeler. Kutsal yerlerin yakınlarında bu çana vurulması, hayırlı olarak kabul görülür, bunun sebebi ise kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılır. Bu dua çanları kötü günlerde çalınıp tanrılara kendilerini koruması için bir sesleniş bir fark ettirme çabasıdır.¹⁷⁸

Şekil 19: Budist Dua Çanı

Kaynak:<https://www.indiamart.com/proddetail/buddhist-bell-with-dorje-4874613562.html>
(10/05/2018)

¹⁷⁷ Conway, *Mantra Mala Manuel*. s. 6.

¹⁷⁸ Nitin Kumar, *Ritual Implements in Tibetan Buddhism: A Symbolic Appraisal*, United States of America: ExoticIndiaArt, 2001. s. 4.

Tapınağın girişinde Buda'ya kendini fark ettirmek için çalınan çandan sonra ellerini birleştirip, dizleri üzerinde bildikleri duaları okurlar. Sonra elleri ve alnını yere değerek birkaç kez secde yapılıır. Bu ritüelden sonra yanlarında getirdikleri sunuları sunak yerlerine koyarlar. Bu sunular genellikle bölgede yetişen en güzel, canlı çiçeklerden ve çok güzel şekilde temizlenip parlatılmış meyvelerden oluşmaktadır.¹⁷⁹

Şekil 20: Budist İbadet Ritüeli

3.4.3. İlahi Uygulaması

Pek çok dinde olduğu gibi Çin Budizmi'nde ilahi uygulaması bulunmaktadır. Burada öncelikle 3 mücevher olarak bilinen (Buda, Shanga, Dhamma) değerlere ilahiler okunur. Bunun yanı sıra kötü ruhlardan, hayvan saldırılarından, kazalardan ve doğal afetlerden korunmak için de söylenmektedir. İlahi söylemenin zihni temizlediğine, ruhu dinlendirdiğine inanılmaktadır. Özellikle ilahilerin bir Budist rahip eşliğinde ya da manastırlarda yapılmasının daha etkili olduğu düşünülmektedir. İlahileri genellikle kutsal kitap sözlerinden kısa pasajlar içerir. Örnek olarak; “Bütün gücümüz senden gelir sevgili Buda, Bütün Buda'lara tüm inancımınla güveniyorum.”¹⁸⁰ ilahisi verilebilir.

¹⁷⁹ Hai Yun Zhang, Çin Budizm'inde Dua Ritüeli Raporu, Hong Kong, 04.07.2018.

¹⁸⁰ Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism Teaching, History and Practices*, New York: Cambridge University Press, 2013.s.250-257.

3.4.4. Budist Sunaklar (Buddha Altar)

Budist aile sunağı ya da “Tanrı Rafı” olarak da bilinir. Japonya da Butsudana olarak telaffuz edilmektedir. Bu raflarda ölmüş olan atalarından bir eşya ya da fotoğraf konulmaktadır, aynı zamanda Budist heykeller de bulunur. Günlük ibadetler genellikle burada gerçekleştirilir. Raflara tütsüler, mumlar ve çiçekler konularak ibadet tamamlanır. Bu sunaklarda genellikle 7 eşya bulunmaktadır. Bunlar; Buda heykeli, su kabı, sunu kaseleri, tütsü, mum, çiçekler ve aile resimleridir.¹⁸¹

Şekil 21: Budist Sunağı Görseli

3.4.5. Saç Tıraşı

Tonsure veya Manchu anlamına gelmektedir. Kafa üzerindeki kılların bir kısmı veya tamamının tıraş edilmesine denir. Bağlılık ve tevazu belirtisi olarak görülür. Keşişler için ise adanmışlık anlamına gelir. Çocuklarda ise hastalık varsa kurtulması yoksa korunması için yapılır.¹⁸²

3.4.6. Cenaze Ritüeli

Cenaze törenleri Çin’de sosyal yaşam içinde önemli bir yer oluşturur. Neredeyse Çin’deki tüm Budistlerin de ortak anlayışına göre, Ölüm kirletici bir unsur olarak

¹⁸¹ Amy Tikkanen, “Buddhist Altar”, (02.09.2019), <https://www.britannica.com/topic/butsudan>.

¹⁸² Somesh Sahu, “Tonsure”, 17.09.2019, <https://timesofindia.indiatimes.com/life-style/health-fitness/health-news/the-scientific-reason-behind-the-mundan-ceremony/articleshow/67072737.cms?from=mdr>.

görülür ve kötülüklerin bulaşmaması için ölen kişinin oturma odasındaki eşyalar dışarı çıkarılır ve oda eşyadan arındırılır.¹⁸³

Çin Budizmi'nde Yas kıyafetleri geleneksel olarak ölen kişinin her aile üyesi ölen kişi olan yakınlık durumuna göre kıyafetler giyer. 5 ayrı şekilde sınıflandırılır ve Bunlar şu şekildedir: Oğulları, en yaşlı torun kızları ve gelinleri beyaz kıyafetler şapka ve terlik giymektedirler. Kayınpederler sadece beyaz kıyafetler kullanır. Kardeşleri siyah elbiseyi tercih ederler. Kız çocukları mavi elbise kullanır. Diğer torunlar yeşil kıyafet ile cenaze törenine katılır. Günümüzde ise siyah ve beyaz genel olarak cenaze kıyafeti olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁴

Ölen kişinin vücudu Çin'deki Budist cenaze töreni için narçiçeği kokulu su ile yıkanır ve temiz kıyafetler giydirilir. Vücudun kirli olarak gitmesi doğru bulunmaz. Kirli vücut ile giden kişinin öbür dünyada aşağılanacağı veya ceza alacağı inanılır. Ölen kişinin oğlu cenazeyi sembolik olarak üç kere siler. Ölen kişiye yöresel kıyafet olarak shouyi (寿衣) adı verilen kıyafet giydirilir. Bu kıyafetin çok katlı olması ölen kişinin dünyadaki liderliğini ve neslini ifade etmektedir. Öbür dünyaya yolculuğun kolay olarak gerçekleşmesi için cenazenin ağzına bir adet inci koyulmaktadır. Ayrıca sol tarafına koruyucu ruhlar için madeni para ve pirinç taneleri koyulmaktadır.¹⁸⁵

Şekil 22: Cenaze Kıyafeti Shouyi (寿衣)

Kaynak:http://www.qifushouyi.com/index.php?m=content&c=index&a=show&catid=4&id=32&mob=3&mob_catid=29 (11/02/2019)

¹⁸³ Tham Seong Chee, *Religion and Modernization: Study of Changing Rituals Among Singapore's Chinese, Malays and Indians*, Singapore: Graham Brash, 1985.s.60-62.

¹⁸⁴ Tong Chee-Kiong, *Chinese Death Rituals in Singapore*, 1 edition London: Routledge, 2012.s.35

¹⁸⁵ Chee-Kiong, *Chinese Death Rituals in Singapore*.s.29-31.

Tabuta cenaze koyulduktan sonra tabutun ucuna kötü ruhları kovmak için kırmızı kâğıt parçaları koyulmaktadır.¹⁸⁶ Ölen kişinin yakınları cenazenin başında ellerinde kırmızı bez parçaları ile kötü ruhları uzak tutmak için nöbet tutarlar. Cenazenin önüne bir sunu yeri hazırlanır. Gelen misafirler çiçek yiyecek ve zarfın içinde para koyulur. Paranın koyulmasının sebebi ise cenaze sahibinin cenaze masraflarına yardımcı olmaktır.¹⁸⁷ Cenazenin son anlarında Budist rahip ve rahibeler cenazenin yanında bulunur ve töreni yönetir. Rahip/rahibeler ruhun öbür dünyaya geçişini kolaylaştırır ve böylece ölen kişi bir hayaletten atalar ruhuna geçer.¹⁸⁸

Çin’de başka bir mezhep olan Vajrayana Ekolü’nde daha farklı cenaze töreni yapılmaktadır. Bu ritüel ruhun göklere gömülmesi olarak da bilir. Diğer bir adı ise “kuşlara sadaka dağıtmak” olarak da geçer. Öncelikle cenazenin bulunduğu evde yemek ikramları yapılır ki ölen kişinin ruhu yolculuğu boyunca daha güçlü olsun, ruhun evinden ayrılması ve tekrar gelmemesi için birkaç cümle söylenir.¹⁸⁹ Bu sözleri köyde bulunan en yaşlı kişi;

“İyi dinle Tenzing (ölenin ismi), sen öldün. Burada artık yapacak bir şeyin yok. Burada sana artık ihtiyaç yok. Kendi yolunu izle. Alacaklıların geldi. Atilarına ve suretlerine el koydular. Çocuklarını hizmetçi olarak aldılar ve böylece borcunun birazı ödendi. Karın artık evde değil. Evi oturmak veya satmak için alan, alacaklıların tarafından evden kovuldu. Çalışmak için karın hala yeterince güçlü olduğu için Tseundup onu ikinci karısı olarak evine aldı. Eğer tüm bunları görseydin üzülecektin. Artık hiçbir şeye engel olamazsın ne tarla ekebilirsin ne de bir alet kullanabilirsin. Burayı düzeltmeye çalışman artık faydasız. Seni iyice besledik. Bu yeter. Gitmek zorunda olduğun yere git ve buradaki hiç kimseyi bir daha rahatsız etme.” diye bu şekilde okur.¹⁹⁰

Bu söylenen sözler aslında gerçek değildir. Ruhun kandırılması ve geri gelmemesi için söylenmektedir. Ölüm gerçekleşikten gömülmeye kadar geçen süre uzun tutulmaktadır. Eğer bu süre kısa tutulursa cenazeye saygısızlık anlamı taşır. Bir

¹⁸⁶ “Family and Friends Give Offerings for Dead”, *The Straits Times*, (17.02.1989).s.19.

¹⁸⁷ Chee-Kiong, *Chinese Death Rituals in Singapore*.s.34-40.

¹⁸⁸ “Family and Friends Give Offerings for Dead”, s. 19.

¹⁸⁹ Aliya Şarafullina, *Budizm’de ve Tibet Budizm’inde İnanç Esasları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.s.78.

¹⁹⁰ Alexandra David Neel, *Çin, Tibet ve Hint Öğretilerine Göre Ölümsüzlük ve Tekrar Doğuş*, (çev. Mehmet Kundakçıoğlu), İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1987.s.57

an önce ondan kurtulmak isteniyormuş gibi bir anlam ifade eder. Cenaze ne kadar kalabalık olursa aile için o kadar onurlanmış olur.¹⁹¹

Ölen kişi öldükten sonra ilk gün sandalyeye oturtulur. Düşmemesi için kumaş parçaları ile bağlanır. Eğer cesette çürüme ya da sıvı akması meydana geliyorsa bu yerlere buğday tanesi konular ki yere akmasın boşa gitmesin. Bu buğdaylar işi bitince de atılmaz, yıkanır ve hayvanlara verilir.¹⁹²

Ölüyü gömme denilen ritüel iki aşamadan oluşmaktadır. Aslında bu gömme toprağa değil ruhun göklere gömülmesi olarak kabul edilir. İlk aşamada kurtların kuşların olduğu dağlık alana cenaze götürülür ve yere yatırılarak saçları kesilir. Yakın arkadaşı cenazeyi keser. İç organlarını da çıkarır. Bu ilk aşama da kuşların gelip ölünün bütün etini yemesi beklenir. İkinci aşamada ise kalan kemikler taşla ezilir ufalanır ve un ile karıştırılır. Bu kalan kısmı da kurtlar, köpekler ya da kuşların yenmesi sağlanır. Bu işlemler yaparken hiç üzüntü yaşanmamaktadır. Çünkü ruhun bedeni terk ettiği düşüncesi vardır. Kalan işlem sadece atıktan kurtulma olarak görülür.¹⁹³

Aile kendi geleneklerine göre cenazenin yakılmasına veya gömülmesine karar vermektedir. Eğer yakılmasına karar verilmişse küller büyük bir titizlikle toplanır ve vazunun içine koyulur. Ölen kişinin külleri ve fotoğrafı evde hazırlanan atalara saygı sunağının üzerine yerleştirilir.¹⁹⁴

Kişi öldükten sonraki yedi gün önemlidir. Bu günlerde sürekli dua etmek gerekmektedir. Cenaze töreni sırasında ya da yakma sırasında ise üç mücevher olarak bilinen dua tekrar edilmelidir. Üç mücevher duası ise şöyledir: “Buda'ya sığınırım. Dharma'ya sığınırım. Sangha'ya sığınırım.” Yas süresi en fazla 90 gündür. Geleneklere ve mezheplere göre değişse de üçüncü, yedinci, kırk dokuzuncu ve yüzüncü günlerde yemek sunusu ile birlikte dua edilerek kişiyi anma ritüeli gerçekleştirilir.¹⁹⁵

¹⁹¹ Şarafullina, *Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları*.s.79.

¹⁹² Neel, *Çin, Tibet ve Hint Öğretilerine Göre Ölümsüzlük ve Tekrar Doğuş*.s.36-37.

¹⁹³ Şarafullina, *Budizm'de ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları*.s.79-80.

¹⁹⁴ Chee-Kiong, *Chinese Death Rituals in Singapore*.s.40-41.

¹⁹⁵ <https://cremationinstitute.com/buddhist-funeral-traditions/> (11/02/2019)

Şekil 23: Göklere Gömülen Cenaze Resmi

Kaynak: <https://www.calebwilde.com/2014/06/tibetan-sky-burial-36-photos/> (09/05/2019)

Şekil 24: Cenazeyi Akbabalar Yerken Görsele

Kaynak: <https://www.calebwilde.com/2014/06/tibetan-sky-burial-36-photos/> (09/05/2019)

3.4.7. Kutsal Günler

Çin Budizm’inde kutlanan çok fazla gün vardır ancak bunlardan en çok önem verilen 3 kutsal gün bulunmaktadır.

3.4.7.1. Vesak Günü

Budistler için yılın en önemli günü kabul edilmektedir. Buda’nın doğuşu ve aydınlanması kutlanır. Mayıs ayının ilk dolunay gününde kutlanmaktadır. Tapınaklar en güzel kıyafetler giyilerek ziyaret edilir. Tütsü yakılır, sunular sunulur. Tahtadan veya kâğıttan ejderhalar yapılır ve bu figürler ile dans edilir. Bu kutsal günde insanlar yöresel kıyafetleri giyerler. Elllerine de fener alıp ilahiler eşliğinde yürür. Buda

heykellerinin omuzlarına su dökülerek kutsanır. Bu kutsal günde vejetaryen yemekler tercih edilir.¹⁹⁶

Bu kutsal gün sutralarda geçen ilahi ve sözleri söyleyerek başlar. Budistlere diğer inançta olan insanlarla saygı ve barış içinde yaşamalarını hatırlatır. Fakirlere yardım edilmesi ve kan bağışında bulunulması tavsiye edilir.¹⁹⁷

Şekil 25: Buda Gününden Bir fotoğraf

Kaynak: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703509104576328430776880532> (24/04/2019)

3.4.7.2. Budist Yeni Yılı

Theravadin mezhebine bağlı ülkelerde Nisan ayında kutlansa da Çin Budizm'ine bağlı okullarda Ocak ayının ilk dolunay gününde kutlanmaya başlar. Budist gelenek ve göreneklerine göre dikkatle kutlanır. Bu kutlamalara yansıyan ortak yön ise neşe ve ihtişamdır. Yeni yıl kutlamalarını görkemli ve ihtişamlı kılmak için ortaklaşa çalışmalar sürdürülür. Bu törenin bireysel olarak başlaması için öncelikle Buda'ya dua etmek gerekmektedir. Budist geleneklere göre bu bayramda mutlaka tapınağa gidip mum yakıp dua edilmelidir. Eğer bunlar yapılmazsa kutlama yapılmamış sayılır. Çünkü ruhlara ve Buda'ya sevgi saygı göstermenin yolu buradan geçmektedir. Bu bayramda insanlar evlerini temizler, yeni kıyafetler alır tapınağa gidip Buda

¹⁹⁶ Anna Kalaitzidis, "Buddhist Identities", (24.02.2019), <http://www.flinders.edu.au/staff-development-files/CDIP%20documents/CDIP%20Toolkit%202017/Buddhist%20Identities.pdf>.

¹⁹⁷ Wu Chin, "Buddhist Chaplain", 03.03.2019, [Http://www.uq.edu.au/teach/cdip/docs/folio_Buddhist.pdf](http://www.uq.edu.au/teach/cdip/docs/folio_Buddhist.pdf).

heykellerini ve tapınağı temizlerler.¹⁹⁸

3.4.7.3. Fener Bayramı (Yuanxiao Jie)

İlk ayın 15. günü kutlanmaktadır. Pirinç unu ile yuvarlak köftelerin yapılır. Aslında fenerlerin amacı geceyi aydınlatıp Budaların daha iyi görebilmesini sağlamak için yapıldığı söylenmektedir. Festivalde başta çocuklar olmak üzere kâğıttan fener yapılıp ve yollarda fener tutulur.¹⁹⁹

3.4.8. Din Adamları

Çin Budizm'in de bir keşişin para kabul etmesi veya birinin kabul etmesini sağlaması ya da paranın verilmesini onaylaması kutsal metinlere göre suçtur. Para manevi anlamda kirli kabul edilmektedir. Paraya dokunmak veya kabul etmek rahibin kirlenmesi anlamına gelir. Bir keşiş paraya dokunmuşsa veya dokunması gerekiyorsa topluluğun önüne çıkarılır. Kıdemli keşişlerin önüne eğilerek gelir ve ayaklarına secde etmektedir. Sonra kalabalığa paraya dokunduğunu yüksek sesle itiraf eder. Bu paraya şu sebepten dokundum diye itiraf eder. Eğer dokunmak zorundaysa bile o paraya neden dokunduğu ve o parayla neler yapacağını kalabalığa yüksek sesle söyler. Baş keşiş bu işlemi onaylar ve dokunur. Budizm'de bu kuralın da çeşitli yorumları bulunmaktadır. Örneğin Çin Budizmi'ndeki bir yoruma göre keşiş tıbbi ürünler alması şartıyla paraya dokunmasında sakınca bulunmamaktadır. Bazı uygulamalarda ise keşişin altın, gümüş ve paraya dokunmadığı ama bir kabın için kabul ettiği bilinmektedir. Rahibelerin altın ve gümüşe dokunmasında ise bir kısıtlama bulunmamaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁸ John Chin, "Buddhist New Year", 04.09.2019, <http://www.123newyear.com/newyear-traditions/buddhist.html>.

¹⁹⁹ Marie-Luise Latsch, *Chinese Traditional Festivals*, Beijing: New World Press, 1984, s. 28.

²⁰⁰ Steven Collins, *Buddhist Monastic Life*, New York: Cambridge University Press, 1990.s.81-84.

SONUÇ

Çin Budizm'ini doğru anlayabilmek için ilk olarak Çin'i, ülkenin geleneksel inançlarını, Çin insanının din konusundaki genel tutumunu iyi analiz etmek gerekir. Çünkü halkın milli dini olarak nitelendirilen Konfüçyanizm ve Taoizm, diğer dinlerde pek rastlanılmayan bir hoşgörü ile kendi mensuplarının, başka inanç sistemlerini de kabulüne izin vermesi, Çin kültürünün bu konuda kendine özgü yapısını da ortaya koyar.

Çin'de tarihsel süreç boyunca pek çok din ve inanış toplumu içine almış kendi içinde evrimleşerek tarih sahnesinde boy göstermişlerdir. Budizm bu süreçte Çin'e girdiğinde bir din olmaktan ziyade ahlaki değerler bütünü olarak görülmüş ve büyük sıkıntılar ile karşı karşıya gelmemiştir. İmparatorların yardımı ve desteği ile gittikçe güçlenen Budizm artık anlayış ve ahlaki tutum olmaktan çıkmış, bir din halini almıştır. Budizm'in bu hızlı büyümesiyle birlikte görüş ayrılıkları ve problemleri de ortaya çıkmıştır. Görüş ayrılıklarını sonlandırmak üzere toplanan konsiller, problemi çözme yolunda başarılı olamayıp, aksine problemleri kalıcı olarak geleceğe aktarılmasını sağlamıştır.

Görüş ayrılıkları aynı zamanda çeşitli ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki Zhiyi'nin bütünlük fikrini önemli kılan, parçaların ve bütünün özdeş olduğunu savunan, bu düşünceye göre evrendeki her şey ve bütün Budalar aslında bir kum tanesinin içinde olduğu düşüncesinin hâkim olduğu T'ien Tai Ekolü'dür. İkincisi Avatamsaka Sutra'yı ana kaynak olarak gösteren Huayen Ekolü'dür. Üçüncüsü Amitabha (Sonsuz ışık) ve Amitayus (Sonsuz yaşam) felsefesini öne çıkaran Jing-tu Ekolüdür. Dördüncü ve sonuncu ekol ise meditasyona büyük önem veren ve esas kurtuluşun gerçek ve doğru bir meditasyon ile sağlanacağını düşünen, Çin Budizmi'nin en büyük mezhebi olan Chan Ekolüdür.

Bu ekollerin hayata yansımalarını görebilmek açısından Budistlerce kutlanan bayramları incelemek de önem arz eder. Her yıl Çin'de, Budistler özellikle Buda'nın doğduğu ve aydınlandığına inanılan günlerde bayramlar yapılır. Ayrıca ölüm sonrası uygulamalar ile muhtelif anma törenleri de Budistlerin gündeminde önemli yer tutar. Bireysel veya toplu meditasyonlar, Budist metinlerin ve ilahilerin okunması ve tapınakta ve evlerde bulunan Buda heykeline hediye takdim edilmesi, Budist

bayramlarının önemli ve ortak faaliyetlerindedir

Çin Budizmi'nde evlenmek ya da boşanmak dini bir uygulama değil, aksine toplumsal ve kişisel bir uygulama olarak görülür. Evlilik uygulamalarında tek eşlilik esas olsa da bazı ekollerde birden fazla eşe izin verilmektedir. Evlenecek çiftler arasında kan bağı olmamalıdır. Eşcinsel evlilik kabul görmemektedir.

Cenaze törenleri Çin Budizm'inde sosyal yaşam içinde önemli bir yer tutar. Ölüm kirletici bir unsur olarak görülür ve bu kirin kendilerine bulaşmaması için birtakım ritüeller bulunmaktadır. Cenazeler için farklı ritüeller vardır. Birincisi semavi dinlerde olduğu gibi toprağa gömülme, ikincisi Hinduizm'de olduğu gibi yakılma üçüncüsü ise gökyüzüne gömülmedir. Gökyüzüne gömülme işlemi, Çin Budizm'inde yer alan oldukça farklı bir ritüel olarak dikkat çekmektedir.

Din adamlarındaki davranış ve tutumlar bütün insanlık adına örnek olmalıdır. Maddi manevi bütün kötülüklerden uzak durmak ve dünyevi olan ne varsa ondan soyutlamak din adamlarının en önemli ahlaki görevlerindedir. Pek çok inanışta olduğu gibi din adamlarının evlenmesi Çin Budizmi'nde kabul görmez.

Bayram ve önemli günleri tapınakta kutlamak önemli bir ritüeldir. Özellikle Budist heykellerin önünde yapılan dualar ve onlara verilen sunular büyük önem taşımaktadır. Yapılan sunuların o bölgede yetişen güzel çiçeklerden ve kıymetli meyvelerden olmasına özen gösterilmektedir. Semavi dinlerde karşılaştığımız ayakta durarak dua okumak, ellerin ve alnın yere değerek secde edilmesi, önemli bir ibadet şeklidir.

Dolayısıyla ibadet uygulamaları ekollere göre değişiklik göstermektedir. Ekoller doğdukları bölgenin kültürleri ile Budist kültürünün birbirine entegrasyonu sonucunda din-kültür ilişkisi sırasında karşılıklı etkileşimler oluşmuştur. Bu süreçte de ekollerin ibadet uygulamalarında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Abudukelimu, Bumairimu, *Çin Kaynaklarına Göre Taoizm*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya: Literatürk Yayınevi, 2012.
- Baykuzu, Tilla Deniz, "Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 44, (2008).
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Bilgin, Hasan, *Stratejik Açıdan Çin'in Dünü ve Bugünü*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.
- Buswell, Robert Eno, *Encyclopedia of Buddhism*, USA: Macmillan Reference, 2004.
- Chan,, Wing-Tsit, (çev.), *A Source Book in Chinese Philosophy*, New Impression Edition., Princeton, NJ: Princeton University Press, 1969.
- Chee, Tham Seong, *Religion and Modernization: Study of Changing Rituals Among Singapore's Chinese, Malays and Indians*, Singapore: Graham Brash, 1985.
- Chee-Kiong, Tong, *Chinese Death Rituals in Singapore*, 1 edition., London: Routledge, 2012.
- Chen, Fang, Chan Ekolünde İbadet Raporu, Guangzhou, Çin, 31.07.2018.
- Ch'en, Kenneth, *Buddhism in China: A Historical Survey*, Revised ed., Princeton, NJ: Princeton University Press, 1972.
- Chihmann, Translated Upasika, "The Vows of Bodhisattva Samantabhadra", 2007, 76.
- Chin, John, "Buddhist New Year", 04.09.2019, <http://www.123newyear.com/newyear-traditions/buddhist.html>.
- Chin, Wu, "Buddhist Chaplain", (erişim tarihi: 03.03.2019), http://www.uq.edu.au/teach/cdip/docs/folio_Buddhist.pdf.
- Chowdhury, Sandip, "Marriage System", 17.02.2019, http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/156551/8/08_chapter%205.pdf.
- Cilacı, Osman, "Budizm", *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002, s. .
- Collins, Steven, *Buddhist Monastic Life*, New York: Cambridge University Press, 1990.
- Conway, Bruce, *Mantra Mala Manuel*, United States: Lightwatcher Publishing, 2001.
- Coomaraswamy, Ananda K., *Hinduizm ve Budizm*, (çev. İsmail Taşpınar), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Çakan, Varis, "Geçmişten Günümüze Çin", *Gazi Üniversitesi Asya Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2017).

- Deniz, Taşkın, “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Stratejik Hamleleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, (2014).
- Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Edkins, Joseph, *Chinese Buddhism*, Charleston: BiblioLife, 2009.
- Eliçalışkan, Murat, “Çin Halk Cumhuriyeti”, 01.02.2019,
<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/cin-halk-cumhuriyeti.htm>.
- Eno, Roberto, “Buddhism in China”, *Indiana University*, Sayı 232, (2008), s. 13.
- Ertek, Ahmet, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, Cilt 8.
- “Family and Friends Give Offerings for Dead”, *The Straits Times*, (17.02.1989).
- Ferguson, Andy, Tenshin Reb Anderson,, Steven Heine, *Zen’s Chinese Heritage: The Masters and Their Teachings*, Expanded edition., Somerville, MA: Wisdom Publications, 2011.
- Fidan, Giray, *Çin Dili ve Çince Dilbilgisi*, Ankara: Efil Yayınevi, 2011.
- , “Ming Tarih Kayıtlarına Göre 16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu – Ming Çin’i İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Sayı 30, (2011).
- Gakkai, Soka, “Tien Tai”, 19.10.2018, <https://www.nichirenlibrary.org/en/dic/Content/T/199>.
- Gan, Fuxi, *History of Modern Optics and Optoelectronics Development in China*, New Jersey: World Century Publishing, 2014.
- Güç, Ahmet, “Konfüçyüs ve Konfüçyüsçülük”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (2014), s. 43-65.
- Günay, Nasuh, “Tarihi Süreç Açısından Budizm ve Öğretisi”, *Fakülte Kitabevi*, Sayı 1, (1999).
- Gündüz, Şinasi, (ed.), *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları, 1995.
- Güner, İbrahim, Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.
- Hadley, Chris, “How to Say a Buddhist Prayer”, 12.12.2018, <https://www.wikihow.com/Say-a-Buddhist-Prayer#sourcesandcitations>.
- Harvey, Peter, *An Introduction to Buddhism Teaching, History and Practices*, New York: Cambridge University Press, 2013.
- Hayden, Carla, “Country Profile: China”, 01.02.2019,
<https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/China.pdf>.
- Hsiang-Kuang, Chou, Carsun Chang,, C. P. Ramaswami Aiyar, *Indo-Chinese Relations: A History of Chinese Buddhism*, Indo-Chinese Literature Publications, 1955.
- Huang, Luo, Tien Tai Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 02.07.2018.
- I, Chih, Tien Ju, *Pure Land Buddhism*, The Corporate Body of the Buddha Educationel

- Foundation, 1992.
- I, Johanne, "The Three Star Gods", 08.02.2019, <https://goodlucksymbols.com/fu-lu-shou/>.
- Inagaki, Hisao, Harold Stewart, (ed.), *The Three Pure Land Sutras*, Rev. 2nd ed., Berkeley, Calif: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2003.
- İnci, Salih, "Budizm", *Dinler Tarihi I-II*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018, s. .
- Işık, Salih, "Çin Yazısı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dil Politikası", *International Journal of Humanities and Education*, Cilt 4, Sayı 8, (2018).
- Kalaitzidis, Anna, "Buddhist Identities", (erişim tarihi: 24.02.2019), <http://www.flinders.edu.au/staff-development-files/CDIP%20documents/CDIP%20Toolkit%202017/Buddhist%20Identities.pdf>.
- Karataş, Hüsamettin, "Sakyamuni Buda'nın Tarihsel Kişiliği ve Öğretisinin Yeni Bir Din Haline Geliş Süreci", *Dini Araştırmalar*, Cilt 16, Sayı 42, (2013).
- Kavala, Coşkun Faik, *Çin Kitabı*, İstanbul: Resse, 2018.
- Khalil, Atif, "Hua Yen Buddhism", 27.10.2018, https://www.academia.edu/1349994/Hua_Yen_Buddhism_Emptiness_Identity_Interpenetration_Sacred_Web_2009_.
- Kıyak, Abdulkadir, "Konfüçyanizm", *Dinler Tarihi I-II*, ed. Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018, s. .
- Kumar, Nitin, *Ritual Implements in Tibetan Buddhism: A Symbolic Appraisal*, United States of America: ExoticIndiaArt, 2001.
- Latsch, Marie-Luise, *Chinese Traditional Festivals*, Beijing: New World Press, 1984.
- Leighton, Taigen Dan, "Huayan Buddhism", 22.09.2019, <http://mnzencenter.org/pdf/Huayan%20Buddhism.pdf>.
- Lin, Hua, *Grammar of Mandarin Chinese*, Münih: Lincom Europa, 2001.
- Ling, Trevor, *Buddha*, Washington: Pariyatti Publishing, 2013.
- Liu, Lian, Tien Tai Okulu Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 03.07.2018.
- Neel, Alexandra David, *Çin, Tibet ve Hint Öğretilerine Göre Ölümsüzlük ve Tekrar Doğuş*, (çev. Mehmet Kundakçioğlu), İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1987.
- Numrich, Paul David, *The Buddhist Tradition*, Chicago: The Park Ridge Center, 2001.
- Oh, Kang Nam, *A Study of Chinese Hua-Yen Buddhism With Special Reference To The Dharmathadu Doctrine*, (Doktora Tezi Tezi), Seoul National University, 1976.
- Ozan, Erdiñç, "Çin Dinleri", 08.02.2019, <http://www.gazetelink.com/cin-dinleri/>.
- Özkan, Cuma, "Ruizm(Konfüçyüsçülük)", *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, İstanbul: MileNihal Yayınları, 2019, s. .
- Rinpoche, Thrangu, *The Three Vehicles of Buddhist Practice*, Colorado: Namo Buddha

- Publications, 2003.
- Sahu, Somesh, “Tonsure”, 17.09.2019, <https://timesofindia.indiatimes.com/life-style/health-fitness/health-news/the-scientific-reason-behind-the-mundan-ceremony/articleshow/67072737.cms?from=mdr>.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011.
- Snelling, John, *The Buddhist Handbook*, United State: Library of Congress Cataloging, 1998.
- Staley, Adam, “China: Geography and Demographics”, 07.03.2019, <http://www.laits.utexas.edu/orkelm/kelmpub/geographychic.pdf>.
- Suzuki, Daisetz Teitaro, *An Introduction to Zen Buddhism*, New York: Grove Press, 1964.
- Şahin, Bilge, *Feng Shui Paradigması Olarak Mekansal Deneyim*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Şarafullina, Aliya, *Budizm’de ve Tibet Budizm’inde İnanç Esasları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Şenavcu, Hali İbrahim, *Dünden Bugüne Japon Budizmi İnanç ve Uygulamaları*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Şeriatı, Ali, *Dinleri Tanımak*, (çev. Abdulhamit Özer), İstanbul: İdeal Kitaplar, 1999.
- Tikkanen, Amy, “Buddhist Altar”, (erişim tarihi: 02.09.2019), <https://www.britannica.com/topic/butsudan>.
- Turan, Emine Zehra, *Budizm’de Manastır Hayatı*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Turan, Süleyman, Emine Battal, *Dünya Dinlerinde Kutsal Metinler*, Ankara: Sts Yayınları, 2016.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük,, Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.
- Usta, Ahmet, “Mehmet Şemseddin Günaltay’ın Tarih-i Eryan’ına Göre ‘Çin Dinleri’”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 11, (1999).
- Wang, Huijin, *Practical Advice for Pure Land*, Taipei: Published by Chinese Pure Land Buddhist Association, 1998.
- Watts, Alan, *Zen Yolu (Zen Budizm’in İlkeleri)*, (çev. Sena Uğur), İstanbul: Şule Yayınları, 1998.
- Webster, Richard, *Feng Shui*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- Williams, Paul, *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations*, 2 edition., London ; New York: Routledge, 2008.
- Wu, Rujun, Ju-Chun Wu, *T’ien T’ai Buddhism and Early Madhyamika*, Reprint Edition., Honolulu, Hawaii: University of Hawaii, 1993.

- Yami, Vedat Şafak, “Budizm’in Çin’e Girişi ve Madhyamka Okullarının İlk Devreleri”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, (2011).
- Yang, Guo, Pure Land Uygulamaları Ropörtajı, Guangzhou, Çin, 04.07.2018.
- Yılmaz, Hüseyin, *Budist Metafiziği*, Ankara: Hece Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Sait, “Yükselen Güç Çin’in Güvenlik Politika ve Stratejileri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (2008), s. 77-98.
- Yitik, Ali İhsan, “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007, s. .
- , *Doğu Dinleri*, İstanbul: İsam Yayınları, 2014.
- , *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- , *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, Ankara: Gündüz Matbaacılık, 1978.
- Zhang, Hai Yun, Çin Budizm’inde Dua Ritüeli Ropörtajı, Hong Kong, 04.07.2018.
- Zhao, Shan, Tien Tai Budizm İbadet ve Uygulamaları Röportajı, Guangzhou, Çin, 01.07.2018.
- Zhao, Yuàn bó, Çin Geleneklerine Göre Düğün Merasimi Ropörtajı, Guangzhou, Çin, 02.07.2018.